

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/83240>

Please be advised that this information was generated on 2020-11-27 and may be subject to change.

Partnerrelaties van grootouders, ouders en jongvolwassen kinderen. Intergenerationele transmissie?

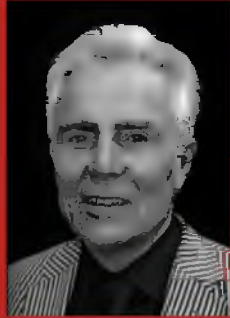
AFSCHIEDSREDE DOOR PROF. DR. J.R.M. GERRIS

Radboud Universiteit Nijmegen

AFSCHEIDSREDE

PROF. DR. J.R.M. GERRIS

Intergenerationele overdracht is een van de meest weerbarstige vraagstukken in de gezinspedagogiek. We weten dat familiebanden vaak warm en weldadig zijn, maar soms ook knellend en gewelddadig kunnen zijn. Het is bekend dat negatieve gezins- en opvoedingsrelaties over generaties heen hun invloed kunnen laten

gelden. Zo komen mishandelende opvoedingsrelaties vaak terug in de volgende generatie, terwijl daarnaast ook geconstateerd kan worden dat ze juist niet herhaald worden in de volgende generatie. Dus er is continuïteit en discontinuïteit. Tot nu toe heeft vooral het accent gelegen op de herhaling van negatieve gezinsrelaties; veel minder is gekeken naar de overdracht van positief ouderschap.

Dit geldt nog sterker voor de intergenerationele overdracht van kwaliteiten van partnerrelaties. Uit echtscheidingsstudies weten we dat echtscheidingskansen overgedragen worden. Maar hoe zit het dan met niet-gescheiden gezinnen? Werken positieve partnerrelaties ook door in volgende generaties?

In zijn afscheidscollege analyseert Jan Gerris, hoogleraar Gezinspedagogiek aan de Radboud Universiteit Nijmegen, intergenerationele verbanden van partnerrelaties. Hij gaat na welke overdrachtsmechanismen de kwaliteit van romantische relaties van jongvolwassenen zouden kunnen verklaren.

Jan R.M. Gerris (1946) behaalde in 1976 zijn doctoraal Pedagogiek aan de Radboud Universiteit Nijmegen (cum laude), en promoveerde aan dezelfde universiteit in 1981 over de stimulering van de Sociaal-cognitieve Ontwikkeling. Sinds 1983 bekleedt hij de leerstoel Gezinspedagogiek. Hij organiseerde vanaf 1983 jaarlijks een tweedaags Symposium Gezinsonderzoek. Hij was gast-hoogleraar in Jyväskylä (Finland) en Leuven/Brussel, en was lid van de redactieraad van verschillende internationale tijdschriften. Hij was medeoprichter en eerste President (2002 tot 2006) van de European Society on Family Relations (ESFR). Van 1997 tot 2003 was hij decaan van de Faculteit der Sociale Wetenschappen.

PARTNERRELATIES VAN GROOTOUDERS (G1), OUDERS (G2) EN
JONGVOLWASSEN KINDEREN (G3). INTERGENERATIONELE TRANSMISSIE?

Partnerrelaties van grootouders (G1), ouders (G2) en jongvolwassen kinderen (G3). Intergenerationele transmissie?

Rede uitgesproken bij het aftreden als hoogleraar Gezinspedagogiek aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen op vrijdag 28 januari 2011

door prof. dr. J.R.M. Gerris

*Aan Dr. Marc H.M.J. Delsing ben ik zeer veel dank verschuldigd voor de nauwe samenwerking in ons gezamenlijk project over partnerrelaties. Deze tekst maakt deel uit van dit project. Fouten of tekortkomingen zijn geheel voor mijn rekening.
Jan Gerris*

Vormgeving en opmaak: Nies en Partners bno, Nijmegen
Fotografie omslag: Bert Beelen
Drukwerk: Van Eck & Oosterink

ISBN 978-90-816655-1-3

© Prof. dr. J.R.M. Gerris, Nijmegen, 2011

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

Mijnheer de rector magnificus, leden van het Stichtingsbestuur, leden van het college van bestuur, zeergewaardeerde toehoorders

Romantische relaties kunnen aangaan en onderhouden is een belangrijke ontwikkelingsstaak voor adolescenten en jongvolwassenen. Vanuit de jongerencultuur in de context van een modernistische samenleving lijkt het erop dat jongeren zelfbewust en autonoom beslissen over hun sociale relaties, vriendschappen en romantische ervaringen. Tegen het midden van de adolescentie en in de late adolescentie gaan de toegenomen heteroseksuele interacties en datingrelaties langzamerhand over in meer duurzame romantische relaties met daarbij behorende periodes van samenwonen. Ook al is een romantische relatie een individuele en intieme zaak van twee verliefde personen, de kwaliteit van deze romantische relaties wordt in hoge mate bepaald door de vroegere ervaringen in de gezinsrelaties. Deze ervaringen bepalen niet alleen via het individuele niveau van sociaal-emotionele ontwikkeling en rijpheid de kwaliteit van latere relaties, er blijken ook meer directe verbanden te bestaan tussen de kwaliteit van vroegere gezinsrelaties en latere romantische relaties. Zo bezien zijn romantische relaties niet beperkt tot 'wij met z'n tweetjes'.

In deze studie richten we ons op de intergenerationele doorwerking van de kwaliteit van partnerrelaties van ouders op de romantische relaties van jongvolwassen kinderen. Hierbij concentreren we ons op positieve gezinsrelaties en partnerrelaties in plaats van op de problematische en conflictueuze. Achtereenvolgens gaan we na of er bij duurzame positieve partnerrelaties van ouders (G_2) kwalitatief verschillende verlooptrajecten over tijd bestaan en of deze verschillende trajecten samenhangen met de kwaliteit van de huwelijksrelatie van grootouders (G_1) en van de romantische relatie van jongvolwassen kinderen (G_3). Vervolgens gaan we op zoek naar mogelijke verklaringen voor de overdracht van de kwaliteit van partnerrelaties van ouders (G_2) naar de kwaliteit van de romantische relaties (G_3).

VERLOOP VAN PARTNERRELATIES OVER TIJD

Als we gaan kijken naar positieve partnerrelaties en naar de overdracht van de kwaliteit van partnerrelaties naar volgende generaties, moeten we eerst stilstaan bij het verloop van partnerrelaties over de levensloop.

Lange tijd is gedacht dat een van de meest robuuste bevindingen uit de huwelijksliteratuur was het zogenaamde 'rozengeur en maneschijn'-effect waarbij het hoge startniveau van relatietevredenheid met de jaren onverbiddeijk afneemt en soms keldert (Lavner & Bradbury, 2010).

U-vormig verloop over tijd: daling gevolgd door stijging

Daarvoor was men ervan overtuigd dat huwelijkskwaliteit een U-vormig verloop had, namelijk een hoog startniveau gevolgd door een afname in het midden, meestal samen-

hangend met ouderschapsverplichtingen, waarna weer een toename zou plaatsvinden tegen het einde of na afloop van de ouderschapsverplichtingen (Rollins & Feldman, 1970). Studies in deze traditie van de U-curve kunnen vanwege het gebruik van bijna uitsluitend cross-sectionele data geen goed onderscheid maken tussen een reëel ontwikkelingsverloop over tijd en verschillen tussen verschillende cohorten of groepen van getrouwde stellen (VanLaningham, Johnson & Amato, 2001). Getrouwde stellen uit oudere leeftijdsgroepen hadden zeer waarschijnlijk een meer traditionele context met minder echtscheiding, meer ondersteuning van of sociale controle op de relatie, met wellicht een grotere druk of verplichting van de norm van een relatie voor het leven ('in goede en slechte tijden'), vergeleken met getrouwde stellen uit jongere leeftijdsgroepen. De oudere stellen van vroegere huwelijkscohorten zouden als gevolg wel eens betere en meer stabiele relaties kunnen hebben dan stellen uit de jongere cohorten. Deze cohortverschillen komen in studies met cross-sectionele gegevens tevoorschijn als een toename in huwelijkskwaliteit op latere leeftijd. Daarbij komt nog dat oudere cohorten van getrouwde stellen een selecte groep vormt waarbij de ongelukkige gescheiden stellen zijn weggevalen uit de groep van getrouwde personen. Dit kan tot gevolg hebben dat een toename in huwelijkskwaliteit in latere huwelijksjaren kan komen doordat de minder gelukkige stellen uit de steekproef zijn verdwenen. In dit geval zou de toename in huwelijksgeluk die gerapporteerd wordt, te wijten zijn aan een verschil in samenstelling van de steekproef.

De assumptie van de U-curve is niet alleen aan het wankelen gebracht door het hierboven genoemde cohorteffect en selectie-effecten, ook de weinige longitudinale studies die in deze U-curve traditie gedaan zijn door getrouwde stellen te volgen tot in de latere huwelijksjaren hebben geen consistent beeld kunnen verschaffen; sommige studies rapporteren een toename in latere jaren (Weishaus & Field, 1988) en andere studies juist een afname (Johnson, Amoloza & Booth, 1992). Of men vond wel een toename in latere jaren bij retrospectieve informatie van oudere getrouwde stellen terugkijkend op het verloop van hun huwelijk, maar niet bij prospectieve longitudinale gegevens (Vaillant & Vaillant, 1993).

Gestage daling van huwelijkskwaliteit?

Zoals u al kunt vermoeden is de laatste jaren ook de hypothese van een gestage afname van relatiekwaliteit over de huwelijksjaren onder druk komen te staan, zowel voor pasgetrouwde en samenwonende stellen (Lavner & Bradbury, 2010) als voor duurzame partnerrelaties (Anderson, Van Ryzin, Doherty, 2010). De hoofdgedachte hierbij is dat het idee van een algehele afname (meer of minder geleidelijk) over het verloop van de huwelijksjaren veel te grof en te algemeen is. De werkelijkheid zou er wel eens meer gedifferentieerd kunnen uitzien met verschillende categorieën of subgroepen van koppels met kwalitatief verschillende verlooptrajecten van huwelijkskwaliteit.

Subgroepen met verschillende huwelijkskwaliteit

Zo konden Weishaus en Field (1988) in hun interviews met langdurig getrouwde stellen verschillende kwaliteitsgroepen onderscheiden: stabiel-positief, stabiel-neutraal, stabiel-negatief en curvilineair. Belsky en Rovine (1990) toonden in hun longitudinale studie, waarin ze jonge stellen volgden vanaf de laatste zwangerschapsmaanden tot het kind 36 maanden was (met tussenmetingen op 3 en 9 maanden), dat de relatiekwaliteit bij sommige subgroepen inderdaad afnam, maar dat bij twee subgroepen daarvan geen sprake was. Deze subgroepen vertoonden geen verandering dan wel een bescheiden positieve toename in relatiekwaliteit. Opmerkelijk was dat deze laatste twee subgroepen zeker geen minderheid vormden; zij vormden ongeveer de helft van de totale onderzoeksgroep. Bij iets latere huwelijksjaren werden eveneens verschillende patronen van huwelijkskwaliteit gevonden over een verloop van 5 tot 10 jaar (Belsky & Hsieh, 1998). Ook bij een langere huwelijksduur, bijvoorbeeld van 20 jaar, kwamen verschillende subgroepen van huwelijkskwaliteit naar voren, onder andere een groep met een laag beginniveau en een sterke afname over tijd, terwijl een andere groep getrouwde stellen een constant hoog niveau van kwaliteit liet zien (Kamp Dush, Taylor & Kroeger, 2008). Dit betekent dat we niet zonder meer zouden moeten uitgaan van een algehele daling van de kwaliteit van partnerrelaties over de tijd. Er is dus hoop zowel voor jongere stellen onder ons als voor de oudere koppels.

We gaan dus allereerst kijken naar kwalitatief verschillende subgroepen in het verloop van duurzame partnerrelaties, apart voor mannen (vaders) en vrouwen (moeders). Lavner & Bradbury (2010) konden bij 464 jonggetrouwde stellen over de eerste 4 jaar vijf verschillende verlooptrajecten in huwelijkstevredenheid vaststellen waarbij de trajectgroepen voor mannen ($n=232$) en vrouwen ($n=232$) sterke overeenkomsten vertoonden. De twee meest tevreden groepen met een hoog beginniveau met weinig of geen afname omvatten ongeveer 47 procent (mannen) tot 53 procent (vrouwen). Deze groepen bleken significant te verschillen in echtscheiding (9 procent gescheiden na 4 jaar bij de twee hoogste groepen, en 67 procent gescheiden na 4 jaar bij de twee laagste groepen), alsmede op vijf risicofactoren: ongunstige persoonlijkheidseigenschappen (neuroticisme, lage zelfbeeld en hoge boosheid), chronische stress, verbale/fysieke agressie, negatieve affectiviteit en positieve affectiviteit. De trajectgroepen lieten geen verschil zien op sociodemografische factoren (Lavner & Bradbury, 2010). Anderson, Van Ryzin & Doherty (2010) vonden bij geselecteerde duurzaam getrouwde stellen (271 mannen, 435 vrouwen) met een range voor huwelijksduur van 0 tot 50 jaar die longitudinaal gevolgd werden van 1980 tot 2000 twee hoogstabele groepen (67 procent), een curvilineaire U-vormige groep (ruim 10 procent) en twee relatief lage tevredenheidsgroepen (laag stabiel 18 procent, laag afnemend 4 procent). Deze trajectgroepen bleken te verschillen op drie factoren: huwelijksproblemen, gezamenlijke activiteiten (zoals dagelijkse maaltijden, winkelen, vrienden bezoeken, samen recreëren), financiële problemen (Anderson et al., 2010).

Bovenstaande studies over verschillende subgroepen van huwelijkskwaliteit laten zien dat een U-vormig verloop over tijd mogelijk voorkomt bij een bepaalde subgroep, evenals een gestage afname. Maar ook dat stabiliteit en zelfs een lichte toename over tijd voor kan komen.

INTERGENERATIONELE TRANSMISSIE

In het systeem van gezinsrelaties als primaire context waarin kinderen opgroeien zijn twee subsystemen met name relevant: het subsysteem van ouder- en kindrelaties en het subsysteem van partnerrelaties. Voor beide subsystemen wordt in de literatuur uitgegaan van intergenerationale overdracht.

Intergenerationele overdracht van ouderlijk functioneren (G1) op ouderlijk functioneren (G2)

Wanneer we afzien van retrospectieve studies en ons zo veel mogelijk richten op prospectieve longitudinale studies valt allereerst op dat intergenerationale overdracht is vastgesteld op een veelheid van gebieden, zoals agressief gedrag, temperament, middelengebruik, sociale probleemgedragingen, schoolprestaties, vroegtijdige zwangerschap, gewelddadigheid en ouderlijk functioneren. Een tweede opvallend punt is dat deze overdracht voor het merendeel bescheiden van omvang is. Volgens Patterson (1998) speelt ouderlijk functioneren een belangrijke rol in deze intergenerationale overdracht, waarbij ook uiteraard sociale omgevingsfactoren, individuele kind- en ouderkenmerken, genetische en neuro-psychologische factoren een rol kunnen spelen. Er zijn niet alleen indicaties dat vijandig – agressief – gefrustreerd ouderlijk functioneren intergeneratieel wordt overgedragen (Quinton & Rutter, 1984, Caspi & Elder, 1988), maar ook positief ouderschap in G1 met warmte, consistente disciplinerende bleek constructief ouderschap in G2 te voorspellen. Vooral de continuïteit van een positief emotioneel klimaat en van een vertrouwelijke en open communicatie met de ouders tot in de adolescentie bleek een zeer belangrijke rol te spelen (Belsky, Jaffee, Sligo, Woodward, Silva, 2005).

Wat betreft de omvang van de intergenerationale overdracht lopen de schattingen uiteen van ongeveer 30 procent in het geval van mishandeling, 14 procent bij negatief ouderlijk functioneren, tot ongeveer 15 procent bij positief ouderschap. Deze overdrachtpercentages laten zien dat er zowel continuïteit is, dat wil zeggen overdracht van negatief en van positief ouderschap, maar ook dat er zo veel meer discontinuïteit is. Zoals gezegd kunnen continuïteiten tussen ouders en kinderen het resultaat zijn van genetische factoren, sociale omgevingsinvloeden, individuele persoonskenmerken en gezinsprocessen. Conger et al. (2009) concluderen weliswaar een bescheiden tot matige continuïteit in ouderlijk functioneren, maar dat deze continuïteit wel consistent is en robuust, dat deze verbanden causaal zijn en niet toe te schrijven aan consistentie in sociale omgeving of individuele kenmerken. Via welk mechanisme verloopt deze overdracht van ouderlijk functioneren naar de volgende generatie?

Mechanisme van overdracht van ouderlijk functioneren

Negatief-vijandig ouderschap bleek vooral overgedragen te worden op de volgende generatie via externaliserend, antisociaal gedrag van het kind. Dit overdrachtsmechanisme was vooral werkzaam als deze antisociale gedragingen voortduurden tot in de adolescentie en volwassenheid (Conger et al., 2009). Deze antisociale gedragingen kunnen voortduren tot in de adolescentie mede door een voortdurende negatieve wisselwerking in de ouder-kindinteracties. Positief-constructief ouderschap bleek overgedragen te worden via sociale en schoolse competenties van het kind als jongere en als jongvolwassene (Conger et al., 2009). Deze sociale en schoolse competenties zouden een belangrijk aanknopingspunt kunnen zijn voor het bevorderen van positief ouderschap.

Intergenerationele invloed van ouderlijk functioneren op romantische relaties

De invloed van de kwaliteit van de vroege ouder-kindrelaties blijkt echter niet beperkt tot het latere ouderlijk functioneren in de volgende generatie. Het zal niemand verbazen dat deze ouder-kindrelaties ook doorwerken op de latere sociaal-emotionele relaties van jongvolwassenen. Een gebrek aan affectieve ondersteuning en sturing, en een teveel aan restrictieve controle dan wel toegeeflijkheid en verwaarlozing hangt samen met tal van sociaal-emotionele problemen (zoals angst, depressie, gedragsproblemen, delinquentie, zelfbeeld) en onbevredigde vriendschaps- en partnerrelaties (Steinberg et al., 1994). Een algemene verklaring voor deze verbanden is dat kinderen in de ouder-kindrelaties en de talloze ouder-kindinteracties niet alleen cognitieve-affectieve mentale representaties (beelden) ontwikkelen over veiligheid, geborgenheid, over zelf en de ander als persoon en als interactiepartner. Maar deze mentale representaties beïnvloeden vervolgens ook hun latere gehechtheids- en vertrouwensrelatie alsook hun sociaal-cognitieve vaardigheden, interactievaardigheden met andere personen en probleemoplossingstrategieën.

Hoe werken vroege ouder-kindrelaties door?

Een centraal punt van onderzoek op dit terrein betreft de doorwerking van vroegere versus latere ervaringen op de volwassenheid: hebben de vroege kindervaringen van de ouder-kindrelatie een overheersende invloed, of zijn latere, tussenliggende ervaringen tijdens de adolescentie of jongvolwassenheid medebepalend (Schaffer, 2000)? Uit studies over verwaarlozing weten we dat herhaling en intergenerationele doorwerking van de vroege kindervaringen weliswaar vaak voorkomt, maar dat deze cyclische wetmatigheid ook doorbroken kan worden. Het voorbeeld van Quinton en Rutter (1984) maakt aannemelijk dat mishandelde en verwaarloosde meisjes, opgegroeid in een residentieel tehuis, later als moeder hun eigen kinderen niet verwaarloosden wanneer ze in latere fasen van hun leven warme ondersteunende relaties hebben gehad in hun gezin na het residentiële verblijf, in school en in hun partnerrelatie. Met name een stabiele, ondersteunende partnerrelatie bleek te kunnen compenseren voor de negatieve vroege

ervaringen in de ouder-kindrelatie (Quinton & Rutter, 1984; Belsky et al., 2010). McDonald (1985) heeft laten zien dat de doorwerking van vroege ervaringen op het latere leven ook afhankelijk kan zijn van de eigen veerkracht of bufferbekwaamheid van het individu.

Er is inmiddels een nieuwe lijn van onderzoek aan het ontstaan naar die kenmerken die bepalen of en in welke mate kinderen ontvankelijk zijn voor bepaalde negatieve dan wel positieve opvoedingsomgevingen (Belsky, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2007; Pluess & Belsky, 2010). Zo toonden 16 tot 19 maanden oude jongens met een moeilijk temperament een relatief geringe toename in probleemgedrag wanneer de moeder zeer sensitief was en weinig negatieve controle gebruikte, terwijl de grootste toename in probleemgedrag zich voordeed bij zeer insensitieve moeders die veelvuldig negatieve controle gebruikten (Van Aken, Junger, Verhoeven, Van Aken & Dekovic, 2007). Dit betekent dat ernstige gedragsproblemen gezien kunnen worden als het resultaat van een combinatie van ongunstige inbreng van het kind (bijvoorbeeld moeilijk temperament of geringe impulscontrole) en een ongunstige inbreng van de ouder (bijvoorbeeld onbedoeld bekrachtigen van een geringe impulscontrole door zelf ook boos en agressief te reageren in plaats van positief sturend). De studie van Verhoeven, Junger, Van Aken, Dekovic en Van Aken (2010) laat bijvoorbeeld zien dat het negatieve opvoedgedrag van vaders en moeders op driejarige leeftijd vooral werd voorspeld door externaliserend, lastig gedrag van hun zoontjes toen ze twee en twee-en-een-half waren. Een andere studie laat zien dat dit soort processen zich ook in de overgang naar de adolescentie afspeelen, waarin onder meer een toename in over-reactief ouderlijk functioneren met veel machtsuitoefening en weinig ondersteuning voor de autonomiebehoeften van het kind in de periode tussen 8/9 en 12/13 jaar samenging met een toename in probleemgedrag (Akker van den, Dekovic & Prinzie, 2010). Deze laatste studie laat dus zien dat de doorwerking van vroege ervaringen in meer probleemgedrag niet alleen afhankelijk is van bepaalde kindkenmerken, maar ook van het feit dat in de latere fase van de vroeg-adolescentie te weinig ruimte was voor de autonomiebehoeften.

Deze bevindingen ondersteunen de veronderstelling dat overdracht van ouderlijk functioneren zowel in positieve als in negatieve zin vooral verklaard kan worden door een positieve dan wel negatieve wisselwerking tussen ouder en kind die gestuurd worden door een combinatie van kind-inbreng en inbreng van de ouders. Wanneer deze positieve dan wel negatieve wisselwerking voortduurt tot in de adolescentie vergroot dit de kans op intergenerationale overdracht van ouderlijk functioneren.

Doorwerking naar romantische relaties

Ook voor de kwaliteit van romantische partnerrelaties blijken latere ervaringen, met name tijdens de adolescentie, van belang in de doorwerking van vroege kindervaringen. Flouri & Buchanan (2002) vonden een positief verband tussen ouderlijke betrokkenheid met het kind op vijfjarige leeftijd en ouder-kindwarmte/-nabijheid tijdens de

adolescentie op zestienjarige leeftijd. Deze ouder-kindwarmte/-nabijheid hing vervolgens positief samen met de kwaliteit van de partnerrelaties op 33-jarige leeftijd.

In hun longitudinale studie konden Overbeek, Stattin, Vermulst, Ha en Engels (2007) laten zien dat negatieve ervaringen met ouders (weinig affectie en veel conflicten) in de vroege kindertijd (4 tot 10 jaar) samenhang met een hoger niveau van conflict en weinig vertrouwelijke communicatie tussen ouder en kind in de adolescentie (15 tot 17 jaar). Deze conflictueuze ouder-adolescentinteracties bleken op hun beurt weer samen te gaan met een lagere kwaliteit van de partnerrelatie op 25-jarige leeftijd, die op zijn beurt weer doorwerkte naar negatieve partnerrelaties op 33-jarige leeftijd.

Bovenstaande uitkomsten maken aannemelijk dat er geen directe maar een indirecte invloed is van negatieve ouder-kindrelaties in de vroege kindertijd, via de adolescentiefase naar de partnerrelaties van deze kinderen als jongvolwassenen. Ofschoon er geen mediatie-effecten voor de adolescent in die periode zijn getoetst, maken deze studies wel duidelijk dat de negatieve kwaliteiten van de moeder-kind- en vader-kindrelaties zowel in de kindertijd als in de adolescentiefase stabiel waren. Dat wil zeggen dat er sprake kan zijn geweest van een hoge mate van continuïteit van negatieve ouder-kindgedragsuitwisselingen als kind en als adolescent.

Bovenstaande studies laten dus zien dat in de doorwerking van vroege ouder-kindrelaties naar volwassen partnerrelaties allereerst die individuele kindkenmerken van belang zijn die kinderen ontvankelijk maken voor positieve of negatieve opvoedingsgedragingen. Dit zijn de zogenaamde ontvankelijkheidskenmerken. Op de tweede plaats kunnen positieve of negatieve opvoedingsomgevingen uit de vroege kindertijd wel of niet worden gecontinueerd in de adolescentiefase. Deze continuïteit kan betrekking hebben op hetzelfde domein van ouder-kindrelaties, maar kan ook een ander belangrijk domein van vriendschapsrelaties betreffen. In deze continuïteit kan het eerdergenoemde ontvankelijkheidskenmerk van het kind een belangrijke rol spelen. Maar er kan ook in de adolescentiefase of op een ander moment in de levensloop sprake zijn van een belangrijk keerpunt (Lerner, Lerner, von Eye, Ostrom, Nitz, Talwar-Soni & Tubman, 1996; McGue, Elkins, Walden & Iacono, 2005; Allès-Jardel, Fourdrinier, Roux & Schneider, 2002). Positieve ervaringen in een latere fase zouden vroegere negatieve conflictueuze gezinservaringen kunnen bufferen (Quinton & Rutter, 1984). Ook bij deze keerpuntenbenadering lijken zogenaamde individuele ontvankelijkheidskenmerken van belang om de bufferende werking te kunnen verklaren.

INTERGENERATIONELE INVLOED VAN PARTNERRELATIES OP KWALITEIT VAN ROMANTISCHE RELATIES

Mede vanwege de belangstelling voor het hoge percentage echtscheidingen is meer bekend over de intergenerationale doorwerking van negatieve, conflictueuze partnerrelaties dan over de doorwerking en overdracht van de meer positieve, duurzame partnerrelaties naar de volgende generaties.

Hierboven hebben we gezien dat het onderzoek van partnerrelaties zich steeds meer is gaan richten op kwalitatief verschillende verlooptrajecten over de tijd. In deze studie gaan we, zoals gezegd, na of deze verlooptrajecten van positieve, duurzame partnerrelaties van vaders en moeders (G_2) een intergenerationele oorsprong hebben bij de grootouders (G_1) en of deze trajecten ook doorwerken in de romantische relaties van hun kinderen (G_3). Hierbij komt ook de vraag aan de orde welk mechanisme voor deze doorwerking of overdracht verantwoordelijk zou kunnen zijn. De doorwerking van negatieve aspecten van gezins- of partnerrelaties schijnt sterker te zijn dan de doorwerking van positieve aspecten. Maar misschien heeft deze indruk van 'bad is stronger than good' ook wel te maken met het feit dat problematische, negatieve factoren vaak meer en eerder aandacht krijgen dan positieve.

Doorwerking van partnerrelaties van ouders naar jongvolwassen kinderen

De evidentie voor intergenerationele continuïteit van partnerrelaties blijkt onder meer uit de doorwerking van echtscheidingen en conflictueuze partnerrelaties naar volgende generaties. Uit echtscheidingsliteratuur blijkt dat conflictueuze partnerrelaties zowel in een echtscheidings situatie als in de situatie van een intact gezin desastreuze gevolgen kunnen hebben voor kinderen zowel in de volgende als in de daarop volgende generatie (Amato & Cheadle, 2005). Wanneer we ons hier richten op de psychologische gedragsmatige relationele invloed van ouders en hun partnerrelaties op de romantische relaties van hun jongvolwassen kinderen moeten we wel beseffen dat naast deze psychologische invloeden ook genetische factoren hun invloed kunnen doen gelden, evenals omgevingsfactoren, zoals sociaal-economische status (opleidingsniveau en inkomen). In de Australische tweelingstudie werden ongeveer 1400 tweelingen met hun partners en hun kinderen onderzocht, waarbij hun kinderen (ongeveer 2500, 18 tot 39 jaar oud) werden vergeleken. Hierdoor konden kinderen van volwassen tweelingen vergeleken worden. Het kind van de ene moeder (tweeling) die gescheiden was van haar man werd vergeleken met het kind van de andere moeder (tweeling) die niet gescheiden was. In deze studie werd een fors overdrachtspercentage (66 procent) gevonden voor scheiding en met name voor risicofactoren samenhangend met echtscheiding. Van deze 66 procent bleek ongeveer de helft (34 procent) toe te schrijven aan genetische selectiefactoren (bestaande deels uit specifiek genetische factoren en deels uit gen-omgeving interactiemechanismen). Bijvoorbeeld, vroege eerste menstruatie is een genetische factor, maar deze kan secundaire geslachtskenmerken versnellen waardoor attractie voor oudere, seksueel ervaren mannen toeneemt die als romantische partner minder stabiel of betrouwbaar kunnen zijn en dientengevolge meer/ eerder scheiden. (D'Onofrio, Turkheimer, Emery, Harden, Slutske, Heath, Madden & Martin, 2007). Deze risicofactoren blijken voor het grootste deel te bestaan uit relationele conflicten. Conflictueuze partnerrelaties van ouders verhogen de kans dat de volgende generatie in hun huwelijk of romantische relatie conflicten, spanningen en verdriet ervaart (Martin, 1990; Doucet & Aseltine, 2003; Amato

& Booth, 1996; 2001; Amato & De Boer, 2001; Kwong, Barthelomew, Henderson & Trinke, 2003; Story, Karney, Lawrence & Bradbury, 2004; Kinsfogel & Grych, 2004; Simon & Furman, 2010). Dit geldt overigens ook voor conflicterende co-ouderschapsrelaties en antisociaal gedrag (Feinberg, Kan, & Hetherington, 2007).

Verklaringen voor intergenerationale doorwerking van partnerrelaties

Hoe worden deze intergenerationale verbanden verklaard? Naast de hierboven genoemde invloed van genetische factoren overheersen in de literatuur vier verklaringen.

Model-leren: door de waarneming en door getuige te zijn van ouderlijke conflicten en de wijze waarop deze conflicten worden opgelost verwerven kinderen via modelleren en nadoen een disfunctioneel repertoire van interpersoonlijke vaardigheden en conflictoplossingstijlen (Story et al., 2004; Dadds, Atkinson, Turner, Blum & Lendich, 1999). Conflictoplossingstijlen van ouders in de huwelijksrelatie bleken invloed te hebben op de conflictoplossingstijl van adolescenten, waarbij met name ruzie maken en positief probleem oplossen bleek overgenomen te worden door adolescenten (Branje, Van Doorn, De Goed & Meeus, 2008). Deze vaardigheden kunnen ook overgedragen worden op andere relaties buiten het gezin van oorsprong (Kim, Pears, Capaldi & Owen, 2009; Whitton, Rhoades, Stanley & Markman, 2008).

In een tweede verklaring verloopt de overdracht van conflictueuze partnerrelaties via een *stress-mechanisme*. Ruzies en conflicten veroorzaken stress bij kinderen en jongeren, en stress tast niet alleen het zelfvertrouwen aan maar wellicht ook het vertrouwen in oplossingen zonder conflicten. In dit verband past ook de emotionele veiligheidstheorie (Davies & Cummings, 1994; Davies, Harold, Goeke-Morey, & Cummings, 2002) waarbij het voortdurend blootstaan aan heftige gezinsconflicten en ruzies tussen ouders onderling bij het kind emotionele onveiligheid veroorzaakt, met vaak ernstige gedragsproblemen zoals onzekerheid, angst en agressie tot gevolg. Het blijkt vervolgens dat vooral kinderen die sterk emotioneel reactief zijn en weinig in staat zijn hun emotionele balans te reguleren, het meeste last hebben van dit voortdurende conflictueuze gezinsklimaat. Ook in dit geval zien we dus dat alleen een bepaalde combinatie van risicofactoren, namelijk een hoge mate van conflicten tussen ouders en een geringe emotionele zelfregulatie bij het kind, tot negatieve uitkomsten leidt. Verondersteld kan ook worden dat er dan te weinig protectieve factoren zijn geweest om de balans in evenwicht te houden. Aan de andere kant zijn er aanwijzingen dat kinderen met een sterkere emotionele en neurobiologische zelfregulatie veel minder nadelen ondervinden van conflictueuze partner- en gezinsrelaties. Zo ervoeren kinderen met een sterke neurobiologische zelfregulatie van emoties veel minder angstreacties bij ouderlijke ruzies dan kinderen met een zwakker regulatievermogen (El-Sheikh, Harger, & Whitson, 2001). Dit betekent dat dit vermogen tot emotionele en neurobiologische regulatie werkt als een protectieve factor bij conflictueuze partnerrelaties tussen ouders (El-Sheikh & Whitson, 2006; El-Sheikh, Kouros, Erath, Cummings, Keller, & Staton, 2009).

Een derde verklaring verwijst naar op de onderlinge verwevenheid van partnerrelaties en ouder-kindrelaties. Erel & Burman (1995) vonden in hun meta-analyse overtuigende aanwijzingen voor een *spillover* van de kwaliteit van de partnerrelatie naar de ouder-kindrelatie, dat wil zeggen dat er bijna onvermijdelijk een besmetting plaatsvindt van een negatieve partnerrelatie met als gevolg dat de ouder-kindrelatie ook onder druk komt te staan. Voor de alternatieve hypothese dat de ouder-kindrelatie toch van goede kwaliteit kan zijn en blijven bij een conflictueuze partnerrelatie, dat wil zeggen dat de ouder-kindrelatie kan compenseren voor een negatieve partnerrelatie, vonden Erel en Burman (1995) geen steun in de data. Amato & Booth (1996; 2005) bevestigden dit *spillover*-effect: een lage huwelijkskwaliteit in de kindertijd hing samen met problemen in de ouder-kindrelatie en een lage mate van affectie tussen ouders en kind in de adolescentie. Bovendien bleek een scheiding ongeacht de mate van conflicten voor de scheiding, de ouder-kindrelatie minder hecht te maken (Amato & Booth, 1996; 2001). De overdracht van de partnerrelatie naar de jongvolwassen romantische relatie loopt volgens deze *spillover*-hypothese dus via de doorwerking van een gedevalueerde ouder-kindrelatie. En zoals we gezien hebben is een negatieve ouder-kindrelatie niet bevorderlijk voor een positieve mentale representatie van interpersoonlijke relaties met de daarbij behorende negatieve doorwerking naar romantische relaties (Overbeek et al., 2007). In de studie van Wallink (2010) hebben we een voorbeeld van een positieve doorwerking via ouder-adolescentrelatie naar de kwaliteit van romantische relaties. In deze longitudinale analyse konden we laten zien dat een positieve communicatie tussen ouders als huwelijkspartners tijdens de kinderjaren/vroeg-adolescentie een indirecte positieve invloed had op de kwaliteit van de romantische relatie tien jaar later, en wel via een warme affectieve band en een positieve communicatie met de ouders in de mid- en laat-adolescentie (mediatie-effect).

In een vierde verklaring wordt verondersteld dat de intergenerationele overdracht van de kwaliteit van partnerrelaties verloopt via *relationeel commitment*, bestaande uit cognities en attitudes over intieme relaties. Het begrip *commitment* is voortgekomen uit de sociale uitwisselingstheorie (Thibaut & Kelly, 1959) die door Levinger (1965;1976) is uitgewerkt tot een echtscheidingstheorie, bestaande uit een drietal componenten: attracties, barrières en alternatieven. Met behulp van deze drie begrippen kan inzichtelijk worden gemaakt waarom intieme relaties tot stand komen of niet, voortduren dan wel ophouden te bestaan. *Zich aangetrokken voelen* tot een partner bestaat uit een balans tussen positieve opbrengsten zoals liefde, seks, kameraadschap, emotionele steun enerzijds, en anderzijds kosten die negatieve aspecten betreffen zoals hinderlijke gewoonten, verbale conflicten, meningsverschillen, onredelijke eisen en egoïstische wensen accepteren voor de lieve vrede. *Barrières* bestaan uit morele, religieuze of maatschappelijke waarden en normen over intieme relaties als een morele plicht of een maatschappelijk contract. Hiertoe behoren ook wettelijke beperkingen. *Alternatieven*: wanneer aantrekkelijke alternatieven beschikbaar zijn bij een weinig bevredigende partnerrelatie

kan dit bijdragen tot echtscheiding; wanneer er in zo'n situatie geen alternatieven beschikbaar zijn kan dit ervoor zorgen dat de relatie in stand blijft. De *commitment*-theorie (Johnson, Caughlin & Huston, 1999) sluit bijna naadloos aan bij deze sociale uitwisselingstheorie. Persoonlijke *commitment* betreft positieve beloningen die partners genieten van hun intieme relatie met deze partner, de liefde die ervaren wordt en gedeeld wordt met deze partner, en de identificatie met het idee dat je deelt uitmaakt van een relatie. Moreel *commitment* betekent dat de persoon zich verplicht voelt op grond van morele normen of contract de intieme relatie voort te zetten. Hiertoe behoort ook de attitude ten opzichte van echtscheiding, waarbij een algemene echtscheidingsattitude onderscheiden wordt (acceptatie van echtscheiding algemeen) van het idee om te scheiden van deze partner met de daarbij behorende gevoelens van schuld, trouw, belofte. Structureel *commitment* verwijst naar het gevoel vast te zitten in een relatie om persoonlijke redenen (gevoelens van eenzaamheid voorkomen, kinderen niet willen/kunnen missen), financieel-economische redenen (huis niet kunnen missen, uitstapjes, vakanties), en/of sociale druk vanuit de familie, vrienden, werk, buurt.

Overdracht via commitment?

Onderzoek van Martin (1990) laat zien dat kinderen cognitieve schema's opbouwen over hoe er in hun gezin omgegaan wordt met conflicten in partnerrelaties. Deze schema's spelen in latere relaties een rol. Cunningham en Thornton (2006) lieten zien dat jongvolwassenen sterk positievere attitudes hadden ten aanzien van scheiding bij negatieve partnerrelaties van hun ouders. Uit deze studies blijkt dat attitudes over huwelijk en scheiding van ouders en kinderen kunnen samenhangen. Zoals we hierboven gezien hebben maken attitudes en cognities over echtscheiding en huwelijk deel uit van de *commitment*-theorie. Vandaar dat we in deze studie willen nagaan welke vorm of dimensie van *commitment* mogelijk een rol speelt in de intergenerationele overdracht van de kwaliteit van partnerrelaties. Over de rol van *commitment* in het geheel van partnerrelaties zijn de volgende gegevens van belang: hoe hoger de relatietevredenheid, des te hoger de persoonlijke *commitment* (Givertz, Segrin & Hanzal, 2009); wanneer negatieve huwelijksinteracties toenamen bleek de persoonlijke *commitment* af te nemen (Johnson et al., 1999); bij een lage huwelijkstevredenheid bleken de partners positiever te denken over scheiding, hetgeen duidde op een lager niveau van moreel *commitment* (Amato & Rogers, 1999).

De positieve samenhang tussen persoonlijk *commitment* en tevredenheid over de partnerrelatie blijkt een consistente bevinding (zie ook Etcheverry & Le, 2005; Hendrick, Hendrick & Allen, 1988; Overbeek, Ha, Scholte, de Kemp & Engels, 2007; Stanley, Whitton & Markman, 2004). Riggio en Weissen (2008) vonden bij jongvolwassenen een negatief verband tussen moreel *commitment* en relatieconflicten en een positief verband tussen moreel *commitment* en relatietevredenheid. Uit de literatuur komt vervolgens ook de aanwijzing dat persoonlijk *commitment*, ook op te vatten als een

persoonlijke betrokkenheid op en toewijding aan de relatie met deze partner, positief samenhangt met relatietevredenheid. Structureel *commitment* bleek vooral positief samen te hangen met relatiestabiliteit (Stanley & Markman, 1992), terwijl moreel *commitment* vooral samenhang met relatieconflicten.

Voor de overdracht naar jongvolwassenen zijn de volgende gegevens van belang. Kapinus (2005) vond dat jongvolwassenen een lager niveau van moreel *commitment* hadden naarmate de ouders een negatieve partnerrelatie hadden. Jongvolwassen mannen opgegroeid in een gezin met veel ouderlijke conflicten toonden een lager niveau van persoonlijk *commitment* naar hun partner dan jongvolwassenen uit een harmonieus gezin (Duemmler & Kobak, 2001). Whitton, Rhoads en Markman (2008) vonden een negatieve samenhang tussen scheiding van de ouders en het niveau van persoonlijk *commitment* van jongvolwassen vrouwen. Verder bleek uit het onderzoek van Kapinus (2005) een sterke positieve samenhang tussen de niveaus van moreel *commitment* (in dit geval betrof dat echtscheidingsattitudes) van ouders en hun kinderen. Hoe positiever de ouders dachten over scheiding, des te positiever waren ook de scheidingsattitudes van hun kinderen. Deze samenhang tussen echtscheidingsattitudes van ouders en hun kinderen is op zich overigens nog geen bewijs voor een overdracht van moreel *commitment* van de ouders naar de kinderen. Deze samenhang kan geheel of gedeeltelijk veroorzaakt zijn door een gemeenschappelijke culturele en maatschappelijke acceptatie van echtscheiding bij een conflictueuze partnerrelatie. Dit effect wordt ook wel aangeduid met *Zeitgeist* als een gemiddeld klimaat van waarden en normen in een samenleving (Boehnke, Hadian & Baier, 2007). Roest (2009) spreekt in dit verband van de invloed van een *cultural stereotype*, dat wil zeggen dat een samenhang of overeenkomst in waarden en opvattingen tussen ouders en kinderen, aangezien kan worden voor een intergenerationele overdracht, maar in feite voor het grootste deel wellicht veroorzaakt kan zijn doordat ouders en kinderen deel uitmaken van eenzelfde cultuur in een bepaald tijdsgewricht.

Op grond van het bovenstaande overzicht kunnen we in het algemeen wel samenhangen verwachten tussen *commitment* van ouders en kinderen, en met name in moreel *commitment* in het geval van echtscheidings situaties. Aangezien het in onze studie gaat om ouders met duurzame partnerrelaties kunnen we een duidelijke samenhang in persoonlijk *commitment* verwachten tussen ouders en kinderen ervan uitgaande dat positieve relatie-attitudes overheersen in duurzame relaties en dat deze positieve attitudes van persoonlijk *commitment* eveneens worden overgedragen. In deze studie gaan we vervolgens na of verschillende verlooptrajecten van kwaliteit van partnerrelaties van ouders systematisch samenhang vertonen met de onderscheiden dimensies van *commitment*.

RECAPITULATIE VRAAGSTELLINGEN:

De centrale hypothese is dat er geen sprake is van curvilineair verloop, maar dat verschillende verlooptrajecten van huwelijkskwaliteit kunnen worden onderscheiden in duurzame partnerrelaties en dat echtparen (G2) met een hoger niveau van huwelijks-

kwaliteit ouders (G_1) en jongvolwassen kinderen (G_3) hebben met hogere niveaus van kwaliteit huwelijksrelatie/romantische relatie.

Vervolgens gaan we na welke rol relationeel *commitment* speelt in de intergenerationale samenhang van huwelijkskwaliteit. De meeste studies over intergenerationale overdracht van huwelijkskwaliteit waren gericht op negatieve aspecten (zoals echtscheiding, conflict, agressie, geweld). Deze studie richt zich uitdrukkelijk op positieve aspecten van huwelijksrelaties van duurzame, niet-gescheiden echtparen. In deze studie maken we gebruik van verschillende informatiebronnen. Zo rapporteren de mannen en vrouwen zelf over hun tevredenheid met de relatie en over de positieve communicatie met de partner. Over de negatieve communicatie wordt gerapporteerd door de partner, dus de vrouw rapporteert over negatieve communicatie van haar man en omgekeerd. In deze studie proberen we zicht te krijgen op drie generaties van relationele kwaliteit.

Onze vraagstellingen zijn:

- 1 Welke kwalitatief verschillende verlooptrajecten van kwaliteit partnerrelatie komen voor in duurzame partnerrelaties en zijn deze verschillend voor mannen en vrouwen? Voor de kwaliteit van de partnerrelaties wordt niet alleen gekeken naar huwelijksstevredenheid, maar ook naar positieve communicatie en negatieve communicatie.
- 2 Hangen deze verschillende verlooptrajecten van ouders (G_2) samen met de kwaliteit van de huwelijksrelatie van grootouders (G_1) en de romantische relaties van jongvolwassen kinderen (G_3)?
- 3 Met welke dimensies van *commitment* (persoonlijk, moreel, structureel) hangen deze verschillende verlooptrajecten samen, en is het zo dat in duurzame relaties met een hoge mate van huwelijksstevredenheid er vooral samenhang is met persoonlijk *commitment*, en welke rol spelen deze dimensies van *commitment* in de intergenerationale samenhang van huwelijkskwaliteit?

METHODE

Participanten en procedures

De onderzoeksgroep bestaat uit eerste huwelijken van mannen en vrouwen en hun kinderen (9-16 jaar oud bij de eerste meting) uit het longitudinale project *Opvoeding en Gezin in Nederland* (Gerris et al. 1992; 1993; 1998). In 1990, 1995 en 2000 werden gegevens verkregen over de kwaliteit van de partnerrelatie van de ouders. Op het eerste meetmoment (1990) gaven de ouders retrospectief ook informatie over de huwelijksrelatie van hun ouders. Dat wil zeggen dat de ouders retrospectief rapporteerden over de positieve en negatieve communicatie tussen hun ouders zoals ze die ervaren hadden toen zij ongeveer twaalf jaar oud waren. Op de derde meting (tien jaar later) rapporteerden de inmiddels jongvolwassen kinderen over de kwaliteit van hun relatie met hun romantische

partner. Tijdens deze derde meting werden ook gegevens verzameld over relationeel *commitment* zowel bij de ouders als bij de jongvolwassen kinderen.

Voor het werven van de gezinnen werd eerst een steekproef getrokken uit het register van Nederlandse gemeenten onderscheiden naar regio en urbanisatiegraad. Vervolgens werd bij deze geselecteerde gemeenten een steekproef getrokken van kinderen in de leeftijd tussen 9 en 16 jaar, evenveel jongens als meisjes en evenveel jongens/meisjes in de twee leeftijdsgroepen 9-12 jaar en 13-16 jaar. In 1990 resulteerde dit in een steekproef van 1829 gezinnen. De responsratio was 43 procent ($n=788$). Van de 656 gezinnen die in 1990 aan hadden gegeven mee te willen doen aan een tweede meting in 1995 konden 627 teruggevonden worden; hiervan deden er 484 (77 procent) daadwerkelijk mee. Deze steekproef bleek nog steeds representatief naar regio, maar niet naar urbanisatie aangezien met name gezinnen uit de grotere steden niet meededen. Aan de derde meting in 2000 deden 193 echtparen mee, terwijl 138 jongvolwassen kinderen (46 jongens, 92 meisjes) rapporteerden over de kwaliteit van hun romantische relaties. Data werden verzameld middels gestructureerde interviews en vragenlijsten. Op het eerste meetmoment waren de moeders gemiddeld 40 jaar ($sd=4.88$) en de vaders 42.5 jaar ($sd=3.37$). Op het derde meetmoment waren de deelnemende jongvolwassen kinderen gemiddeld 23.1 jaar ($sd=2.13$).

Meetinstrumenten

Tevredenheid met huwelijksrelatie/romantische partnerrelatie werd gemeten met de relatie-satisfactieschaal, waarop de respondent aangeeft hoe tevreden zij/hij is met de partnerrelatie (lopend van 1 'helemaal niet mee eens' tot 7 'helemaal mee eens') (Voorbeelditems: 'Ik ben nu minder tevreden over hoe mijn partner en ik met elkaar omgaan dan vroeger'. 'Als ik opnieuw kon kiezen zou ik dezelfde partner kiezen'). De interne consistentie was .84 (vaders), .86 (moeders), .80 (jongens) en .80 (meisjes).

In de *Positieve Communicatieschaal* (7-puntsschaal) geeft de respondent aan in hoeverre zij/hij zelf ervaringen en gevoelens met de partner kan delen (voorbeelditem: 'Ik praat vaak met mijn partner over persoonlijke problemen'). De interne consistentie bedroeg .67 (vaders), .72 (moeders), .66 (jongens) en .73 (meisjes).

In de *Negatieve Communicatieschaal* (7-puntsschaal) rapporteert de man respectievelijk de vrouw over de negatieve communicatie van de kant van de partner. Dit betekent dat de negatieve communicatie van de man niet door hemzelf maar door zijn vrouw is gerapporteerd. Voorbeelditem: 'Mijn partner geeft mij vaak de schuld als we ruzie hebben met elkaar'. De interne consistentie was .83 (vaders), .80 (moeders), .81 (jongens) en .79 (meisjes).

Voor de factoriële validiteit van de concepten tevredenheid, positieve communicatie en negatieve communicatie (partner gerapporteerd) wordt verwezen naar Van den Troost (2005) en Van den Troost et al. (2005).

De *Persoonlijk Commitmentschaal* (7-puntsschaal) geeft weer de liefde voor en de

behoefte aan de partner, de aantrekkelijkheid van de relatie en de interesse in de relatie. De interne consistentie bedroeg .89 (vaders), .85 (moeders), .78 (jongvolwassenen).

De *Moreel Commitmentschaal* (7-puntsschaal) meet hoe over huwelijk en scheiding wordt gedacht, de morele verplichtingen ten aanzien van de partner ('Ik kan mijn partner niet verlaten, omdat ik me dan schuldig zou voelen'). De interne consistentie was .88 (vaders), .89 (moeders), .86 (jongvolwassenen).

De *Structureel Commitmentschaal* (7-puntsschaal) meet de mate waarin externe factoren (zoals sociale druk, gedane investeringen in kinderen en huis) een rol spelen om de relatie in stand te houden. De interne consistentie was .86 (vaders), .84 (moeders), en .72 (jongvolwassenen).

Data analyse

Om verschillende trajecten van huwelijkskwaliteit op te sporen werd een versneld longitudinaal design toegepast. Hiertoe werden de gegevens verdeeld in drie verschillende groepen, ingedeeld naar huwelijksduur op het eerste meetmoment: Groep 1 met 191 koppels die 11 tot 15 jaar getrouwd waren; Groep 2 met 375 koppels die 16 tot 20 jaar getrouwd waren; Groep 3 met 101 koppels die 21 tot 25 jaar getrouwd waren.

Omdat voor deze drie groepen in de drie keer dat ze meededen (in 1990, 1995 en 2000) weer tien jaar waren verstreken, waren ze op het derde meetmoment (in 2000) respectievelijk 21 tot 25 jaar, 26 tot 30 jaar en 31 tot 35 jaar getrouwd. Omdat de gemiddelde huwelijksduur van de eerste groep op het tweede meetmoment overeenkomt met die van de tweede groep op het eerste meetmoment, enzovoort, representeren deze drie groepen een huwelijksduur van 11 tot 35 jaar.

Om verschillende trajecten van huwelijkskwaliteit over de huwelijksduur van 11 tot 35 jaar te vinden werd een groeicurve analyse toegepast (Nagin, 1999; Muthén, 2004). Om gebruik te kunnen maken van alle beschikbare data werd voor deze groeicurve analyse MPlus 5.1 (Muthén & Muthén, 1998-2007) gebruikt, in plaats van het weglaten van respondenten waarvan niet alle gegevens beschikbaar waren. Het ontbreken van gegevens bleek volledig op toeval te berusten, dat wil zeggen niet samen te hangen met de variabelen in kwestie. Voor meer technische informatie over deze analyses verwijzen wij naar Gerris & Delsing (2010) en Delsing & Gerris (in voorbereiding). Opleidingsniveau en sociaal economische status werden gebruikt als controlevariabelen.

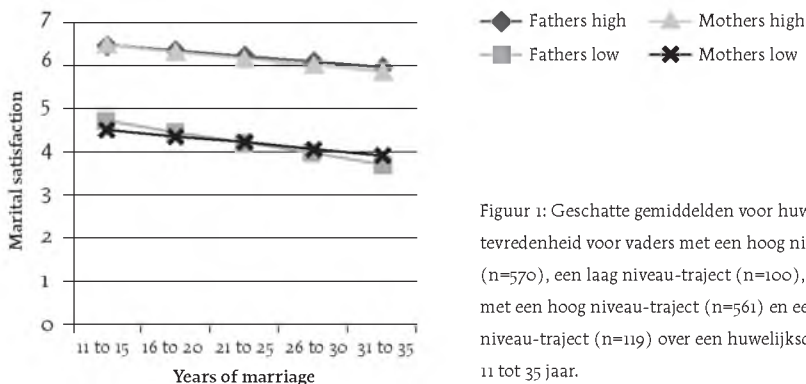
RESULTATEN

Met het oog op een mogelijke curvilineaire verandering in huwelijkskwaliteit volgens de U-vormige curvehypothese met een afname in de beginjaren en toename in de latere jaren van het huwelijk, werden eerst niet-lineaire modellen getoetst. Voor alle drie de variabelen (huwelijkstevredenheid, positieve en negatieve communicatie) bleek dat het verloop over tijd lineair was. Vervolgens bleek dat we voor de drie verschillende groepen van huwelijksduur zowel het beginniveau (*intercept*) als de mate van verandering over

tijd (*slope*) aan elkaar gelijk konden stellen, aangezien de analyses waarin we ervan uitgingen dat deze groepen ongelijk waren een slechtere passing (*fit*) tot gevolg hadden. Vervolgens werd per variabele (huwelijkstevredenheid, positieve communicatie, negatieve communicatie) nagegaan hoeveel kwaliteitsgroepen (categorieën) konden worden onderscheiden.

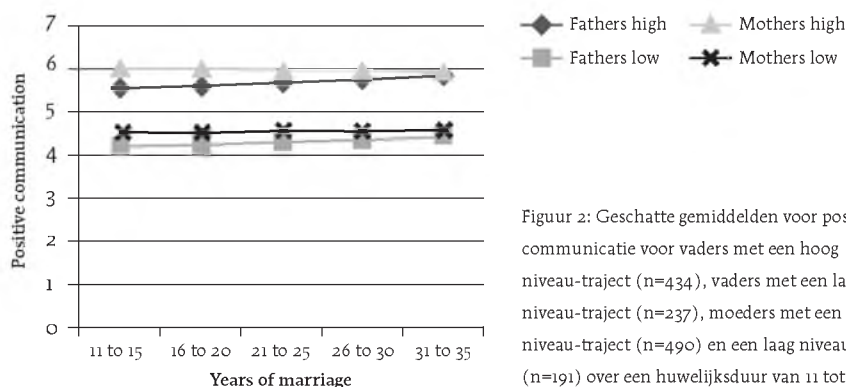
Op basis van een aantal statistische criteria (BIC-waarde, hoe hoger hoe beter de oplossing past bij de data, entropie-index een minimum aantal van 5 procent respondenten in de subgroepen) werden voor huwelijkstevredenheid en positieve communicatie twee subgroepen onderscheiden: een subgroep met een hoog-niveautraject en een subgroep met een laag-niveautraject van huwelijkstevredenheid en positieve communicatie over de periode 11 tot 35 jaar. Voor negatieve communicatie werden drie subgroepen onderscheiden: een hoog-niveau-, een midden-niveau- en een laag-niveau trajectgroep.

Het verloop over de jaren huwelijksduur van 11 tot 35 jaar voor de variabelen huwelijkstevredenheid (Figuur 1), positieve communicatie (Figuur 2) en negatieve communicatie (Figuur 3) zijn in een aparte grafiek weergegeven.

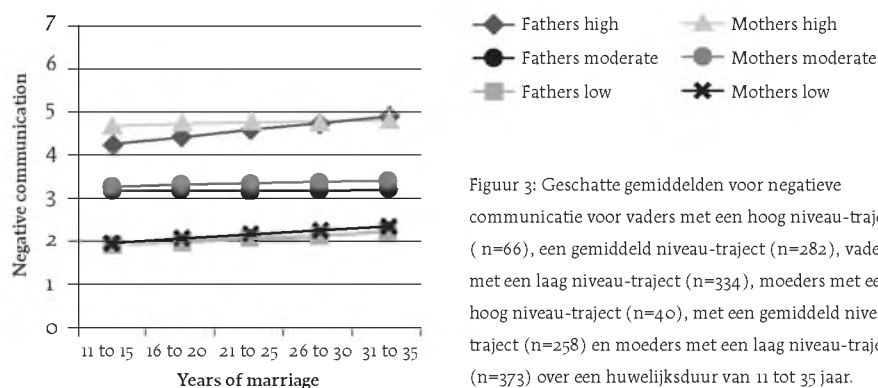
Figuur 1: Geschatte gemiddelden voor huwelijks-tevredenheid voor vaders met een hoog niveau-traject (n=570), een laag niveau-traject (n=100), moeders met een hoog niveau-traject (n=561) en een laag niveau-traject (n=119) over een huwelijksduur van 11 tot 35 jaar.

Figuur 1 laat zien dat vaders (n=570) en moeders (n=561) in de hoge tevredenheids-categorie weliswaar hogere scores over de hele periode tot 35 jaar huwelijk aangeven, maar dat over tijd de huwelijkstevredenheid wel afname vertoont (gezien de significante slopes van $-.13$ en $-.15$, $p < .001$). In de tweede groep toonden de vaders (n=100) en moeders (n=119) relatief lagere niveaus van huwelijkstevredenheid (zie Figuur 1), waarbij de afname over tijd bij vaders wel significant was (*slope* $-.25$, $p < .05$), maar bij moeders niet.

Figuur 2: Geschatte gemiddelden voor positieve communicatie voor vaders met een hoog niveau-traject (n=434), vaders met een laag niveau-traject (n=237), moeders met een hoog niveau-traject (n=490) en een laag niveau-traject (n=191) over een huwelijksduur van 11 tot 35 jaar.

Figuur 2 laat zien dat de vaders (n=434) en moeders (n=490) in de hogere positieve communicatiegroep over de hele tijdsperiode relatief hogere scores hadden. Vaders (n=237) en moeders (n=191) in de tweede categorie vertoonden relatief lagere niveaus van positieve communicatie over de hele tijdsperiode; maar we moeten er meteen aan toevoegen dat deze lagere niveaus zich toch nog steeds boven het midden van de hele schaal van 0 – 7 bevonden.

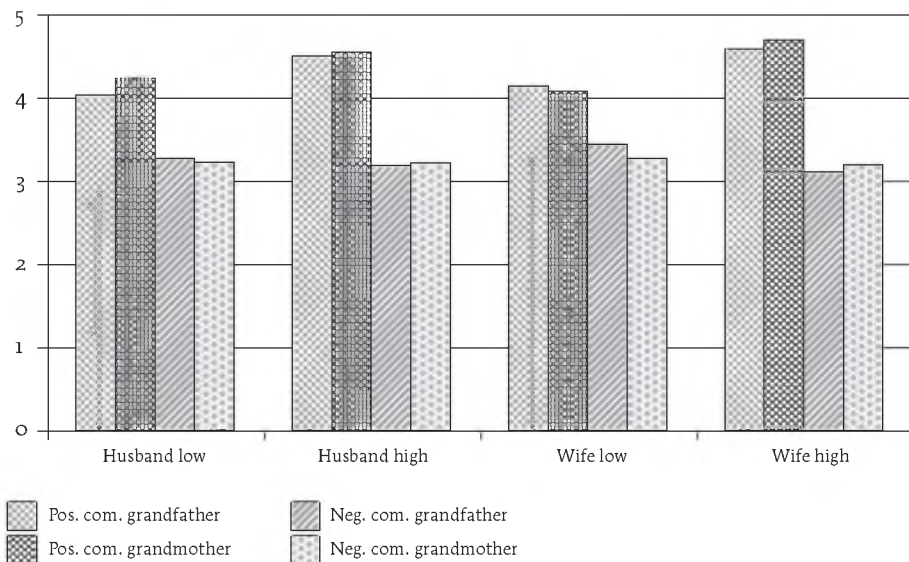
Figuur 3: Geschatte gemiddelden voor negatieve communicatie voor vaders met een hoog niveau-traject (n=66), een gemiddeld niveau-traject (n=282), vaders met een laag niveau-traject (n=334), moeders met een hoog niveau-traject (n=40), met een gemiddeld niveau-traject (n=258) en moeders met een laag niveau-traject (n=373) over een huwelijksduur van 11 tot 35 jaar.

In Figuur 3 zien we de drie subgroepen of categorieën voor negatieve communicatie over tijd afgebeeld. Voor moeders met relatief veel negatieve communicatie zoals gerapporteerd door hun partners (n=40) bleef het patroon stabiel over de hele periode; en dat gold ook voor de vaders met veel negatieve communicatie zoals gerapporteerd door hun

vrouw (n=66). De tussengroep van het gemiddelde niveau van partner-ervaren negatieve communicatie met scores rond het midden van de schaal (3-4) bleef eveneens stabiel over tijd: moeders (gerapporteerd door vaders) n=258, vaders (gerapporteerd door moeders) n=282. In Figuur 3 is tenslotte te zien dat bij de derde groep met relatief lagere niveaus van negatieve communicatie zowel de moeders, zoals gerapporteerd door de vaders (n=373) als de vaders zoals gerapporteerd door de moeders (n=324) een geringe maar significante toename lieten zien over tijd (slope is $-.10$ en $-.08$, $p < .01$).

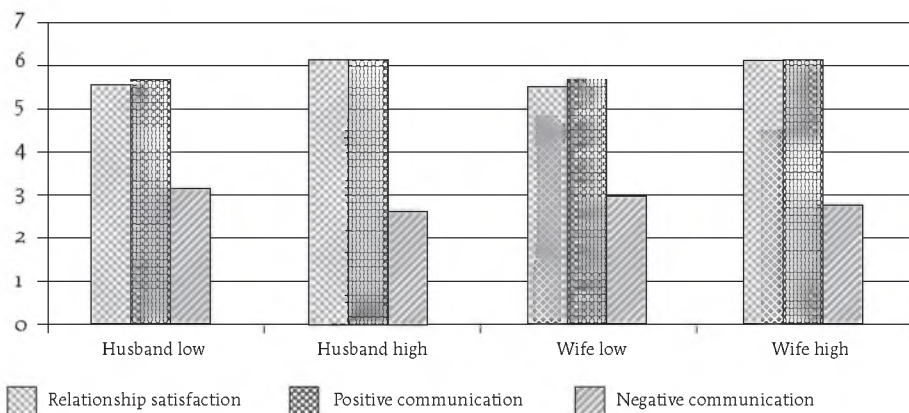
Uit het trajectverloop over tijd van huwelijkstevredenheid positieve communicatie en negatieve communicatie in bovenstaande Figuren 1, 2 en 3 kunnen we 'op het oog' zien dat deze trajecten voor vrouwen en mannen min of meer overeenkomen. Voor huwelijkstevredenheid was de overlap 87,5 procent: 87,5 procent van de mannen uit de hoge tevredenheidsgroep hadden vrouwen met eveneens een hoge tevredenheidscore. En 80,3 procent van de mannen met een hoger niveau van positieve communicatie hadden echtgenotes met eveneens hogere niveaus van positieve communicatie. De groep mannen met de lagere niveaus van negatieve communicatie overlaptten voor 71,2 procent met vrouwen met lagere niveaus.

Figuur 4: Mannen (vaders G₂) en vrouwen (moeders G₂) met een hoog en een laag niveau-traject voor positieve communicatie en huwelijkskwaliteit van hun ouders (grootouders G₁) in termen van positieve en negatieve communicatie van de grootouders.

De tweede onderzoeksvraag had betrekking op de samenhang tussen trajecten van huwelijkskwaliteit van ouders (G_2) enerzijds en anderzijds de kwaliteit van partnerrelaties van grootouders (G_1) en jongvolwassen kinderen (G_3). Zoals verwacht lieten de Manova-analyses significante verschillen zien tussen de hoog-niveau- en laag-niveautrajecten op het merendeel van de partnerrelatievariabelen bij de grootouders (G_1) en de kinderen (G_3). We beperken onze bespreking tot de intergenerationale samenhangen voor de positieve communicatie trajecten van de ouders (G_2). Zo blijkt uit Figuur 4 dat beide ouders (G_1) van de mannen (G_2) en van de vrouwen (G_2) uit het traject met hoge positieve communicatie significant hogere scores hadden op positieve communicatie vergeleken met mannen/vrouwen uit het traject met een laag niveau van positieve communicatie.

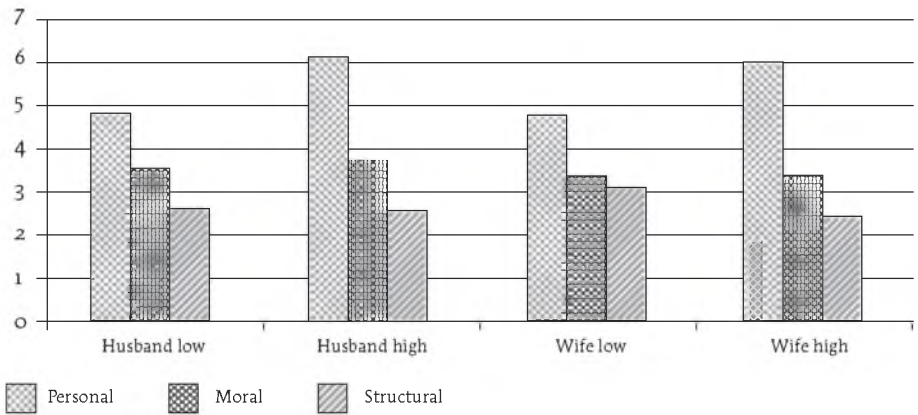
In Figuur 5 zijn de resultaten samengevat voor de romantische relatie van de kinderen (G_3) in samenhang met de hoog-laagniveautrajecten van de ouders (G_2). Uit Figuur 5 blijkt dat de mannen (G_2) en vrouwen (G_2) uit een hoog-niveautraject van positieve communicatie kinderen (G_3) hebben met significant hogere scores op relatiesatisfactie en positieve communicatie, vergeleken met mannen/vrouwen uit een laag-niveautraject van positieve communicatie.

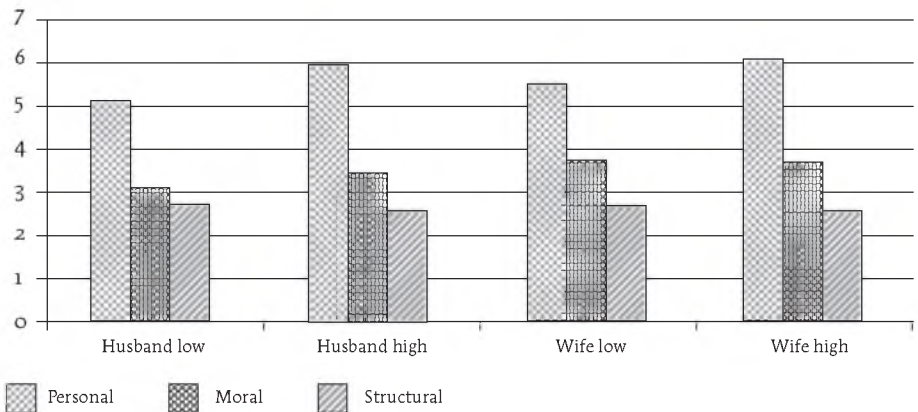
Figuur 5: Mannen (vaders G_2) en vrouwen (moeders G_2) met een hoog niveau-traject en een laag niveau-traject voor positieve communicatie met partner en kwaliteit van de romantische relatie (relatietevredenheid, positieve en negatieve communicatie) van hun jongvolwassen kinderen (G_3).

Voor de derde onderzoeksvraag werd allereerst nagegaan of de drie onderscheiden verlooptrajecten van huwelijkskwaliteit van ouders samenhang vertoonde met dimensies van relationeel *commitment*. Hiertoe hebben we de zelfgerapporteerde *commitment*-

scores (actoreffecten) gebruikt, maar ook de door de partner gerapporteerde commitmentscores (partnereffecten). Over de hele linie leverden deze analyses een consistent beeld op, waarbij hoog-niveautrajecten van huwelijkskwaliteit significant hogere scores op persoonlijk *commitment* lieten zien, zowel bij de zelfrapportages (actoreffecten) als bij de door de partner gerapporteerde persoonlijk *commitment* (partnereffecten). We geven van beide gevallen een voorbeeld.

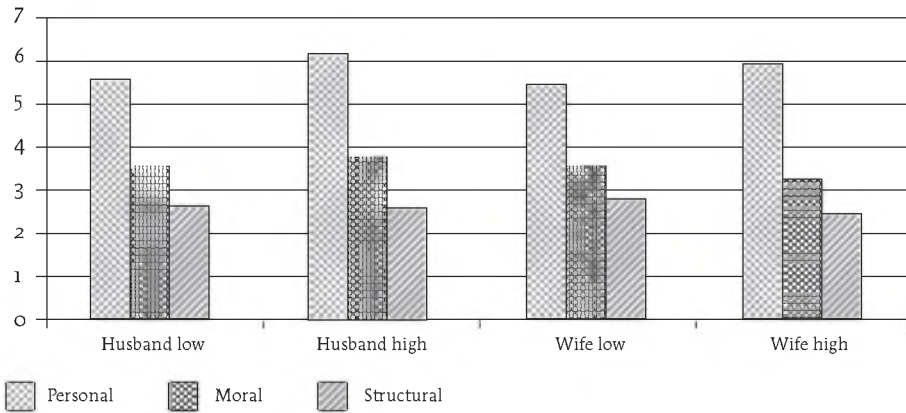

Figuur 6a: Mannen en vrouwen met een hoog niveau-traject en een laag niveau-traject voor huwelijksstevredenheid en de mate van relationeel commitment (persoonlijk, moreel en structureel commitment) van henzelf (actor-effecten).

Figuur 6b: Mannen en vrouwen met een hoog niveau-traject van huwelijksstevredenheid en een laag niveau-traject van huwelijksstevredenheid en de mate van relationeel commitment (persoonlijk, moreel en structureel commitment) van hun partners (partner-effecten).

Uit Figuur 6a blijkt dat mannen en vrouwen uit het hoge niveau traject van huwelijks-tevredenheid zelf een hoger niveau van persoonlijk *commitment* lieten zien. Uit Figuur 6b blijkt dat dit ook gold voor de persoonlijk *commitment* van de partner. Dus mannen uit een hoger niveau van huwelijks-tevredenheid hebben echtgenotes met een significant hoger niveau van persoonlijk *commitment*, vergeleken met mannen uit een lager niveau van huwelijks-tevredenheid. Omgekeerd gold dit ook voor vrouwen uit een hoger niveau en hun mannen.

Figuur 7a: Mannen en vrouwen met een hoog niveau-traject en een laag niveau-traject voor positieve communicatie en de mate van relationeel commitment (persoonlijk, moreel en structureel commitment) van henzelf (actor-effecten).

Figuur 7b: Mannen en vrouwen met een hoog niveau-traject en een laag niveau-traject voor positieve communicatie en de mate van relationeel commitment van hun partners (partner-effecten).

In Figuur 7a kunnen we zien dat mannen en vrouwen uit het hoge niveautraject van positieve communicatie zelf een hoger niveau van persoonlijk *commitment* hadden. En uit Figuur 7b blijkt dat dit ook gold voor het persoonlijk *commitment* van de partner.

Bovenstaande resultaten laten dus zien dat de relationele kwaliteiten van duurzame partnerrelaties samenhangen met hogere niveaus van persoonlijk *commitment* van beide partners in termen van zowel actor- als partnereffecten. Voor moreel en structureel *commitment* werden geen noemenswaardige verbanden gevonden. Ook bleek uit de correlaties dat persoonlijk *commitment* significante samenhangen liet zien met huwelijkstevredenheid: $r=.56$ (v) en $r=.49$ (m), negatieve communicatie: $r=-.45$ (v) en $r=-.43$ (m), en positieve communicatie: $r=.27$ (v) en $r=.23$ (m). Ook bij de jongvolwassenen vonden we significante correlaties tussen persoonlijk *commitment* en tevredenheid romantische relaties ($r=.50$), positieve communicatie ($r=.53$) en negatieve communicatie ($r=-.33$). Voor moreel en structureel *commitment* werden geen significante correlaties gevonden.

Om zicht te krijgen op de rol van *commitment* in de intergenerationele overdracht van partnerrelaties hebben we ons vooral gericht op persoonlijk *commitment*, omdat deze dimensie er bij de ouders zo duidelijk bleek uit te springen (zie hierboven Figuur 6 a en b, en Figuur 7 a en b).

Er bleek vooral een duidelijke, significante samenhang te zijn tussen persoonlijk *commitment* van moeders en jongvolwassenen ($r=.47$, $p<.001$). Voor vaders was dit verband niet significant. Gezien de gevonden patronen van samenhang tussen kwaliteiten van partnerrelaties, romantische relaties enerzijds en anderzijds persoonlijk *commitment*, lijkt het aannemelijk dat met name persoonlijk *commitment* een rol zou kunnen spelen in de intergenerationele overdracht.

Uit de uitgevoerde padanalyses (MPlus) kwam naar voren dat er sprake is van een gedeeltelijke indirecte overdracht van partnerrelaties van ouders naar kinderen en wel via persoonlijk *commitment* van moeders naar persoonlijk *commitment* van jongvolwassen kinderen (significante mediatie). En deze persoonlijke *commitment* van jongvolwassen kinderen voorspelt op zijn beurt weer meer relatietevredenheid (positief), meer positieve communicatie (positief), en minder negatieve communicatie (negatief) in hun romantische relaties. Naast deze indirecte overdracht via persoonlijk *commitment* bleek er ook een direct pad tussen relatietevredenheid van vaders naar meer positieve communicatie en minder negatieve communicatie bij jongvolwassenen. De positieve communicatie van beide ouders bleek eveneens direct samen te hangen met meer positieve communicatie in de romantische relaties. Deze directe verbanden samen met de hierboven besproken indirecte verbanden via persoonlijk *commitment* van moeders en hun jongvolwassen kinderen verklaarden ongeveer 40 procent variantie van relatietevredenheid van de romantische relaties (zie ook Kleermaker, 2010).

DISCUSSIE

In deze studie wilden we allereerst nagaan of ook in duurzame partnerrelaties van ouders (G2) verschillende verlooptrajecten in huwelijkskwaliteit konden worden onderscheiden en of deze trajecten samenhangen met de kwaliteit van de partnerrelatie van de grootouders en van hun jongvolwassen kinderen. Voor huwelijkstevredenheid en positieve communicatie is een hoog-laagniveau verlooptraject over een huwelijksduur van 11 tot 35 jaar gevonden, terwijl voor negatieve communicatie (door de partner gerapporteerd) een lage-, gemiddelde en hoog-niveau trajectgroep werd gevonden. Over de hele linie vertoonden de koppels alleen een relatief geringe afname in huwelijkstevredenheid over tijd, terwijl het niveau van positieve communicatie over tijd stabiel bleef. Bij negatieve communicatie bleken de gemiddelde en hoge niveaus stabiel over tijd, terwijl de koppels met een laag niveau over tijd een toename lieten zien, dat wil zeggen meer negatief met elkaar gingen communiceren.

Dit verschil tussen een stabiel positief communicatieverloop en een toenemend negatief communicatieverloop bij een laag startpunt zou te maken kunnen hebben met het feit dat positieve communicatie door de persoon zelf is gerapporteerd terwijl de negatieve communicatie door de partner is gerapporteerd. Het zou kunnen zijn dat de partner wat gevoeliger is en blijft voor aspecten van negatieve communicatie die zichtbaar ook bij duurzame relaties niet kunnen worden uitgesloten.

Opvallend is verder dat deze hoge en lage niveautrajecten voor mannen en vrouwen grotendeels overlappen, en dat de personen over de tijd in hetzelfde traject blijven. Deze overlappings suggereren een proces waarin partners elkaar wederzijds beïnvloeden.

Hoe is dit te verklaren? Een mogelijke verklaring kan samenhangen met de bevinding dat met name de hoog-niveautrajecten van huwelijkstevredenheid en positieve communicatie een consistent hoger niveau van persoonlijk *commitment* hadden vergeleken met de laag-niveautrajecten. Dat deze hogere niveaus van persoonlijk *commitment* zowel bij de persoon zelf als bij de partner werden aangetroffen (dat wil zeggen zowel actor- als partnereffecten) ondersteunt de veronderstelling dat partners elkaar wederzijds beïnvloeden. Dit zou kunnen duiden op een meer actieve en vernieuwende persoonlijke toewijding aan de partner en zich nog steeds aangetrokken te voelen door de partner, bij zowel mannen als vrouwen. Dit blijkt ook uit de bevinding dat deze hoog-niveautrajecten niet samenhangen met moreel *commitment* en dat structureel *commitment* soms kenmerkend bleek voor de lage niveautrajecten. Bovendien is het zeer aannemelijk dat deze hoge niveautrajecten de tand des tijds kunnen doorstaan, want in andere studies blijkt het hoge niveau van persoonlijk *commitment* samen te gaan met gedragingen en strategieën die de relatie in stand houden en opbouwen. Deze zogenaamde *maintenance*-activiteiten bestaan zowel uit dagelijkse min of meer routinematige gedragingen als ook uit meer geplande activiteiten. Een zevental categorieën kunnen worden onderscheiden. *Openheid*: bereidheid om over de kwaliteit van de relatie te praten. *Positief gericht*: om de relatie en de interacties plezierig te houden.

Zekerheid geven: blijkt uit uitingen van *commitment* aan de partner als persoon en aan de relatie. *Sociale netwerken*: verwijst naar het besteden van tijd aan familie en vrienden. *Taken en verantwoordelijkheden samen delen*. *Advies geven*. *Conflictmanagement*: duidt op het constructief oplossen van conflictsituaties. (Stafford & Canary, 1991; Stafford, Dainton & Haas, 2000). De bevinding dat deze relatiehandavingsgedragingen van ieder van de partners juist ook over tijd positief samenhang met relatietevredenheid en *commitment* (Ramirez, 2008) maakt onze interpretatie extra aannemelijk.

Longitudinaal vervolgonderzoek is nodig om vervolgens aan te tonen dat deze relatiehandavingsgedragingen ook deel uitmaken van de causale oorsprong van een hoog niveau van persoonlijk *commitment* en huwelijkskwaliteit in duurzame partnerrelaties. Of is het eerder zo dat een bepaald niveau van persoonlijk *commitment* nodig is voor deze relatiehandavingsgedragingen? De gevonden verlooptrajecten worden niet alleen gevalideerd door een consistent patroon van persoonlijk *commitment*.

We zijn nog extra nagegaan of deze trajecten samenhangen met persoonlijkheidskenmerken. Ook de Big Five persoonlijkheidskenmerken bleken, consistent met de algemene evidentie uit de onderzoeksliteratuur, samen te hangen met de gevonden trajecten (Gerris, Delsing & Oud, 2010). Zo beoordeelden mannen in de *hoge* trajecten zichzelf hoger op Aangenaamheid (traject huwelijksstevredenheid), op Extraversie, Emotionele Stabiliteit, Aangenaamheid en Openheid (traject positieve communicatie). Vrouwen in de *hoge* trajecten beoordeelden zichzelf hoger op Emotionele Stabiliteit (traject huwelijksstevredenheid) en hoger op Extraversie, Zorgvuldigheid en Aangenaamheid (traject positieve communicatie). Naast deze actoreffecten die met name gevonden werden voor positieve communicatie, bleek dat het traject van negatieve communicatie voor mannen en vrouwen vooral bestond uit partnereffecten. Dat wil zeggen dat mannen in het lage traject van negatieve communicatie hun vrouw beoordeelden als meer Emotioneel Stabiel, en meer Open. En vrouwen in het lage traject van negatieve communicatie bleken hun man hoger te beoordelen op Emotionele Stabiliteit en Aangenaamheid/Vriendelijkheid.

Het tweede doel van deze studie betrof de intergenerationele verbanden tussen partnerrelaties van ouders (G2) en die van de grootouders (G1) en de jongvolwassen kinderen (G3). Hierbij waren we vooral geïnteresseerd in mogelijke verklaringen voor deze intergenerationele verbanden. Pas wanneer we een verklarend mechanisme hebben gevonden kunnen we met recht spreken van intergenerationele overdracht. We hebben inderdaad een duidelijk patroon van samenhangen gevonden waarbij de laaghoogniveau verlooptrajecten van huwelijkskwaliteit van de ouders consistent samenhang met de huwelijkskwaliteit van de grootouders en de kwaliteit van de romantische relaties van hun jongvolwassen kinderen. Uit de structurele modelanalyse bleek vervolgens dat persoonlijk *commitment* van de moeder en van de jongvolwassene een gedeeltelijk mediatie-effect liet zien naar alle drie de kwaliteitsaspecten van de romantische relatie. Volgens de commitmenttheorie zou dit kunnen betekenen dat ook positieve

persoonlijk commitmentattituden worden overgedragen naar de volgende generatie, en niet alleen echtscheidingsattituden (Kapinus, 2005). Om deze overdracht via *commitment* te ondersteunen zijn we nog extra nagegaan of hoge niveautrajecten van ouders samengaan met *commitment*. Dit bleek voor een deel het geval: ouders met een hoogniveautraject van positieve communicatie hadden kinderen met een significant hoger niveau van persoonlijk *commitment*, en moeders met een hoog niveau van huwelijkstevredenheid hadden kinderen met een significant lager niveau van structureel *commitment*.

Naast deze ondersteunende interpretaties is er ook nog een alternatieve verklaring mogelijk die we op dit moment nog niet kunnen uitsluiten. Het is denkbaar dat met name persoonlijk *commitment* zich juist in de romantische relatiefase sterk heeft ontwikkeld vanwege de aantrekkingskracht en de gevoelens van liefde voor en toewijding aan de partner. De sterke samenhang die gevonden werd tussen persoonlijk *commitment* van de ouders en de jongvolwassenen zou geheel of gedeeltelijk verklaard kunnen worden doordat deze sterke commitmentfase van de romantische periode in tijd samenvalt met het hoge commitmentniveau van de ouders. Beide niveaus van persoonlijk *commitment* zouden, met andere woorden, ook wel eens niet oorzakelijk met elkaar verbonden kunnen zijn. Met de door ons uitgevoerde analyses kunnen we bijvoorbeeld niet bewijzen dat het hoge niveau van persoonlijk *commitment* van de ouders (gem. vaders 6.01, moeders 5.83) in de tijd vooraf ging aan het hoge niveau van persoonlijk *commitment* van de jongvolwassenen (gem. 6.25). Onze metingen van persoonlijk *commitment* zijn immers op hetzelfde meetmoment gedaan.

Deze studie heeft een aantal beperkingen. Allereerst waren de scores van de huwelijkskwaliteit van ouders en grootouders gebaseerd op rapportages door de ouders. Ook moesten de ouders retrospectief een beeld geven van de partnerrelatie van hun ouders (G1), deze retrospectie kan de mogelijkheid van gedeelde methodevariantie niet uitsluiten. Hierdoor kan de samenhang tussen de partnerrelatie van ouders en grootouders overschat zijn. Dus deze G1 en G2 intergenerationele verbanden moeten we met voorzichtigheid interpreteren. De intergenerationele samenhang tussen ouders (G2) en kinderen (G3) daarentegen is betrouwbaarder omdat hiervoor onafhankelijke informanten zijn gebruikt.

Op de tweede plaats is deze studie beperkt tot 35 jaar huwelijksduur. We weten niet hoe het verlooptraject eruit ziet van partnerrelaties van langere duur.

Op de derde plaats tenslotte is deze studie beperkt tot interpersoonlijke relaties in een gezinscontext. Hierbij lijkt het met name van belang onderscheid te maken in het sociale netwerk van leeftijdgenoten waarin onder meer geleerd wordt om te gaan met leeftijdgenoten en het andere geslacht. Deze grotere heteroseksuele peergroepen zouden met name in de middenadolescentie een sociale context kunnen zijn voor het leren hanteren van datinggedrag, en dat weer als opstap naar meer persoonlijke romantische relaties in de latere adolescentiejaren (Connolly & Goldberg, 1999; Connolly, Craig, Goldberg & Pepler, 2004; Kuttler & La Greca, 2004). Het lijkt aannemelijk dat met name in deze

latere adolescentiefase het niveau van persoonlijke vertrouwelijkheid in deze meer intieme beginnende romantische vriendschappen een grotere invloed hebben op serieuze romantische relaties in de jongvolwassenheid, dan de vriendschapsrelatie uit de vroeg- en middenadolescentie. Wanneer dit het geval is, zou dit een verklaring kunnen zijn voor een zekere inconsistentie in de onderzoeksliteratuur, waarin soms wel en soms geen verband gevonden wordt tussen vriendschapsrelaties en romantische relaties (Seiffge-Krenke, Shulman & Klessinger, 2001).

In het verlengde van de invloed van vertrouwelijke vriendschapsrelaties ligt uiteraard de vraag naar de relatieve invloed vanuit de verschillende domeinen van ouder-kindrelaties, gezinsklimaat, gezinsstructuur en huwelijksrelaties ouders. Deze domeinen hadden afzonderlijk wel invloed op de romantische relatie, behalve vriendschap (Wallink, 2010). Voor zover ons bekend is nog geen studie gedaan waarin alle genoemde domeinen tegelijk bekeken worden op hun relatieve bijdrage aan de kwaliteit van de romantische relatie; hierbij zou met name onderzocht moeten worden welke rol deze domeinen achtereenvolgens spelen gedurende de kindertijd en adolescentie tot aan de jongvolwassenheid.

In deze studie hebben we ons bewust gericht op duurzame en positieve gezins- en partnerrelaties. Dit betekent dat onze conclusies niet gelden voor problematische gezinsrelaties of conflictueuze partnerrelaties die uitkomen op een scheiding.

Opvallend is dat binnen duurzame partnerrelaties kwalitatief verschillende verlooptrajecten over een periode van 11 tot 35 jaar vastgesteld konden worden, zowel bij mannen als bij vrouwen. We vonden geen aanwijzing voor een U-vormig verloop over tijd. De kwaliteit van hoge en lage verlooptrajecten voor huwelijkskwaliteit werd onder meer ondersteund in termen van persoonlijkheidskenmerken van zelf en partner, en van persoonlijk *commitment*. De hoge en lage verlooptrajecten bleken bovendien intergenerationeel samen te hangen met de kwaliteit van de huwelijksrelatie van grootouders (G₁) en de romantische relaties van jongvolwassen kinderen (G₃). De overdracht of transmissie naar jongvolwassen kinderen vanuit de partnerrelatie van de ouders bleek gedeeltelijk te lopen via een invloed van persoonlijk *commitment* van de moeder op persoonlijk *commitment* van de jongvolwassene. In toekomstig onderzoek zal zeker ook preciezer gekeken moeten worden naar de mogelijk verschillende rollen van moeders en vaders in de intergenerationele overdracht via persoonlijk *commitment*.

Vanwege de sterke onderlinge samenhangen tussen persoonlijk *commitment* en relatiehandavingsgedragingen lijkt het zinvol en mogelijk de kwaliteit van partnerrelaties te beïnvloeden door de combinatie van relationele vaardigheden en persoonlijk *commitment* te verbeteren.

Intergenerationele overdracht is misschien wel een van de meest weerbarstige thema's uit ons vakgebied, dat helaas te weinig echt kan worden onderzocht omdat daarvoor prospectieve longitudinale onderzoeksdesigns, waarin grote groepen gezinnen (ouders en kinderen) over generaties worden gevolgd, zeer bewerkelijk en kostbaar

zijn. Conger, Belsky en Caspaldi (2009) spreken in dit verband van een studie van dertig jaar met drie generaties gezinnen, waarvan er internationaal slechts een handjevol bestaan.

Ik ben me ervan bewust dat onze longitudinale opzet, ondanks onze controles op random-uitval en achtergrondkenmerken, verre van perfect is. Toch hebben we een aantal uitdagende verkenningen kunnen doen, en ik hoop dat de romantische vergezichten die ik heb proberen te schilderen voldoende aantrekkelijk zijn voor verder onderzoek.

DANKWOORD

Ik sluit deze afscheidsrede af met enkele woorden van dank aan diegenen die mijn werk hier mogelijk en aangenaam hebben gemaakt.

Het college van bestuur dank ik voor het vertrouwen dat het mij geschonken heeft in de verschillende wetenschappelijke en bestuurlijke functies, met name als decaan van de faculteit der Sociale Wetenschappen.

Dank ook aan de directeuren van onderwijs- en onderzoeksinstituten, aan de onderdeelcommissie, aan de facultaire studentenraad en de faculteitsraad voor de goede samenwerking.

Dank ook aan de verschillende faculteitsbesturen en besturen van toenmalige subfaculteiten die hebben bijgedragen tot mijn ervaring van de universiteit als een ideale werkplek.

Met genoegen memoreer ik de vele externe samenwerkingsrelaties, nationaal en internationaal, rond het vakgebied van de gezinspedagogiek. Ik denk met name aan de redactie van het tijdschrift *Gezin*, aan de Raad voor de Kinderbescherming Arnhem, aan het NIM (Nijmeegse Instelling Maatschappelijkwerk), aan het Wetenschappelijk Instituut van het CDA, aan de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek NWO, aan het Provinciebestuur Noord-Brabant, aan de Katholieke Universiteit Leuven en het Hoger Instituut voor de Gezinswetenschappen, de universiteiten van Gent, Tilburg, Groningen, Utrecht en Maastricht, en de universiteiten van Jyväskylä (Finland), Milaan, München, Fribourgh (Zwitserland), La Laguna (Spanje).

Mijn collega's van de afdeling Orthopedagogiek: Gezin & Gedrag dank ik voor hun collegialiteit en steun. Met name dank ik de collega's van het eerste uur Jan Janssens, Ad Vermulst, Thea Franken, Marjan Roelofs, met wie we in 1983 de afdeling vormden met de langste naam ooit: Inleiding in de Pedagogische en Andragogische Wetenschappen met inbegrip van de empirische pedagogiek in het bijzonder met betrekking tot het gezin en zijn alternatieven. Dat werd dus kortweg Empirische gezinspedagogiek, maar al snel gewoon Gezinspedagogiek, om pleonasme te voorkomen. Jan Janssens, bedankt voor de mooie samenwerking en je inzet voor het onderwijs van PWO (Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde). Ad Vermulst, dank voor je onvolprezen deskundigheid als statisticus. Het instituut heeft met jouw inzet en statistische innovatieve aanpak goud in handen. Thea Franken, ik heb jou leren kennen als een begeesterd docent.

Na de fusie met Orthopedagogiek ontstond een nieuwe afdeling Orthopedagogiek: Gezin & Gedrag waarvan collega Rutger Engels de nieuwe leider werd. Rutger, dank voor de doortastendheid en de inhoudelijke vernieuwingen waarmee je het vakgebied nieuwe wegen laat bewandelen. Dit is mede te danken aan je enorme succes in het binnenhalen van tweede- en derdegeldstroomprojecten. Mijn kersverse, nieuwe collega Isabel Granic: You are my successor on the chair of Developmental Psychopathology. Although it sounds very different from Family Psychology, it is in fact closely linked to my chair since you bring in your expertise on parenting, especially on intervention strategies to promote parenting processes and behavioural development of children. I wish you all success in this challenging scientific environment.

Marc Delsing en Han Oud, dank ik voor de zeer prettige samenwerking in onze bestudering van partnerrelaties.

Studenten, ik weet dat ik altijd hoge eisen ben blijven stellen. Dit was voor mij de beste manier om respect te tonen voor jullie persoon en om jullie soms verborgen capaciteiten naar voren te halen. Ik bewaar de beste herinneringen aan onze intensieve samenwerking in cursussen, seminars en scripties.

Lieve Mia, vanaf onze eerste ontmoeting in 1966 tijdens een zomercursus Muziekpedagogiek ben je mijn tweede ik, mijn kameraad en 'maatje' zoals je zelf zegt. Zonder mijn maatje had ik niet kunnen doen en beleven wat ik gedaan en beleefd heb. Ik zie uit naar onze volgende fase, zoals dat heet, met nog meer muzikale elementen dan in het begin.

Ik heb gezegd.

REFERENTIES

- Akker, A.L. van den, Dekovic, M. & Prinzie, P. (2010). Transitioning to adolescence: How changes in child personality and overreactive parenting predict adolescent adjustment problems. *Development and Psychopathology*, 22, 151-163.
- Allès-Jardel, M., Fourdrinier, C., Roux, A., Schneider, B.H. (2002). Parents' structuring of children's daily lives in relation to the quality and stability of children's friendships. *International Journal of Psychology*, 37, 65-73.
- Amato, P.R. & Booth, A. (1996). A prospective study of divorce and parent-child relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 356-365.
- Amato, P.R. & Rogers, S.J. (1999). Do attitudes toward divorce affect marital quality? *Journal of Family Issues*, 20, 69-86.
- Amato, P.R. & Booth, A. (2001). The legacy of parents' marital discord: Marital consequences for children's marital quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 627-638.
- Amato, P.R. & De Boer, D.D. (2001). The transmission of marital instability across generations: relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and the Family*, 63, 1038-1051.
- Amato, P.R. & Cheadle, J. (2005). The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations. *Journal of Marriage and the Family*, 67, 191-206.
- Amato, P.R. & Hohmann-Marriott, B. (2007). A comparison of high and low distress marriages that end in divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 69, 621-638.
- Anderson, J.R., Van Ryzin, M.J. & Doherty, W.J. (2010). developmental trajectories of marital happiness in continuously married individuals: A group-based modelling approach. *Journal of Family Psychology*, 24 (5), 587-596.
- Belsky, J. & Hsieh, K.H. (1998). Patterns of marital change during the early childhood years: parent personality, coparenting, and division-of-labor correlates. *Journal of Family Psychology*, 12, 511-528.
- Belsky, J. & Rovine, M. (1990). Patterns of marital change across the transition to parenthood: pregnancy to three years postpartum. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 5-19.
- Belsky, J., Jaffee, S., Sligo, J., Woodward, L. & Silva, P. (2005). Intergenerational transmission of warm-sensitive stimulating parenting: A prospective study of mothers and fathers of 2-year-olds. *Child Development*, 76, 384-396.
- Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M.J. & Van IJzendoorn, M.H. (2007). For better and for worse: differential susceptibility to environmental influences. *Current Directions in Psychological Science*, 16 (6), 300-304.
- Belsky, J., Conger, R. & Capaldi, D.M. (2009). The intergenerational transmission of parenting: introduction to the special section. *Developmental Psychology*, 45 (5), 1201-1204.
- Boehnke, K., Hadjan, A. & Baier, D. (2007). Parent-child value similarity: The role of Zeistgeist. *Journal of Marriage and the Family*, 69, 778-792.
- Branje, S.J.T., Van Doorn, M.D., De Goede, I.H.A. & Meeus, W.H.J. (2008). Conflicten tussen ouders en kinderen in de adolescentie. In J.R.M. Gerris & R.C.M.E. Engels (Red.). *Vernieuwingen in Jeugd en Gezin: Beleidsvisies, gezinsrelaties en interventies* (pp. 49-68). Assen: Van Gorcum.
- Caspi, A. & Elder, G.H. (1988). Emergent family patterns: The intergenerational construction of problem behavior and relationships. In R.A. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *Relationships within Families: Mutual Influences* (pp. 218-240). Oxford, England: Oxford University Press.

- Conger, R.D., Belsky, J. & Capaldi, D.M. (2009). The Intergenerational transmission of parenting: Closing comment to the special section. *Developmental Psychology*, 45 (5), 1276-1283.
- Connolly, J. & Goldberg, A. (1999). Romantic relationships in adolescence: The role of friends and peers in their emergence and development. In W. Furman, B. Brown & C. Feiring (Eds.). *Contemporary Perspectives on Adolescent Romantic Relationships* (pp. 266-290). New York: Cambridge University Press.
- Connolly, J., Craig, W., Goldberg, A. & Pepler, D. (2004). Mixed-gender groups, dating, and romantic relationships in early adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 14, 185-207.
- Cunningham, M. & Thornton, A. (2006). The influence of parents' marital quality on adult children's attitudes toward marriage and its alternatives: Main and moderating effects. *Demography*, 43, 659-672.
- Dadds, M.R., Atkinson, E., Turner, C., Blum, G.J. & Lendich, B. (1999). Family conflict and child adjustment: Evidence for a cognitive-construct model of intergenerational transmission. *Journal of Family Psychology*, 13 (2), 194-208.
- Davies, P.T. & Cummings, E.M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116, 387-411.
- Davies, P.T., Harold, G.T., Goeke-Morey, M.C. & Cummings, M.E. (2002). Child emotional security and interparental conflict. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 67, Serial no. 270.
- Delsing, M.J.M.H. & Gerris, J.R.M. (in voorbereiding). *The Course of Marital Quality in Established Marriages: Associations with Grandparents' and Children's Marital and Romantic Relationships Quality*. Radboud University Nijmegen.
- D'Onofrio, B. M., Turkheimer, E., Emery, R. E., Harden, K. P., Slutske, W. S., Heath, A. C., Madden, P.A.F., & Martin, N.G. (2007). A genetically informed study of the intergenerational transmission of marital instability. *Journal of Marriage and the Family*, 69, 793-809.
- Doucet, J. & Aseltine, R.H. (2003). Childhood family adversity and the quality and marital relationships in young adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, 818-842.
- Duemmler, S.I. & Kobak, R. (2001). The development of *commitment* and attachment in dating relationships: attachment as relationship construct. *Journal of Adolescence*, 24, 401-415.
- El-Sheikh, M., Harger, J. & Whitson, S.A. (2001). Exposure to parental conflict and children's adjustment and physical health: The moderating role of vagal tone. *Child Development*, 72, 1617-1636.
- El-Sheikh, M. & Whitson, S.A. (2006). Longitudinal relations between marital conflict and child adjustment: vagal regulation as a protective factor. *Journal of Family Psychology*, 20, 30-39.
- El-Sheikh, M., Kouros, C.D., Erath, S., Cummings, M.E., Keller, P. & Staton, L. (2009). Marital conflict and children's externalizing behaviour: Interactions between parasympathetic and sympathetic nervous system activity. *Monographs for the Society for Research in Child Development*, 74, Serial no. 292.
- Erel, O. & Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118, 108-132.
- Etcheverry, P.E. & Le, B. (2005). Thinking about commitment: Accessibility of *commitment* and prediction of relationship persistence, accommodation and willingness to sacrifice. *Personal Relationships*, 12, 103-123.
- Feinberg, M.E., Kan, M.L. & Hetherington, E.M. (2007). The longitudinal influence of coparenting conflict on parental negativity and adolescent maladjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 68, 687-702.

- Feng, D., Giarusso, R., Bengtson, V.L. & Frye, N. (1999). Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 451-463.
- Flouri, E. & Buchanan, A. (2002). What predicts good relationships with parents in adolescence and partners in adult life: Findings from the 1958 British birth cohort. *Journal of Family Psychology*, 16, 186-198.
- Gerris, J.R.M., Van Boxtel, D.A.A.M., Vermulst, A.A., Janssens, J.M.A.M., Van Zutphen, R.A.H., and Felling, A.J.A. (1992). *Child-Rearing, Family Relations and Family Processes in the Netherlands*. Nijmegen: University of Nijmegen, Institute of Family Studies.
- Gerris, J.R.M., Van Boxtel, D.A.A.M., Vermulst, A.A., Janssens, J.M.A.M., Van Zutphen, R.A.H., and Felling, A.J.A. (1993). *Parenting in Dutch Families*. Nijmegen: University of Nijmegen, Institute of Family Studies.
- Gerris, J.R.M., Houtmans, M.J.M., Kwaaitaal-Roosen, E.M.G., Schipper, J.C., Vermulst, A.A., & Janssens, J.M.A.M. (1998). *Parents, Adolescents, and Young Adults in Dutch Families: A longitudinal Study*. Nijmegen, The Netherlands: Institute of Family Studies, University of Nijmegen.
- Gerris, J.R.M., Delsing, M.J.M.H. & Oud, J.H.L. (2010). Big Five personality factors and interpersonal trust in established marriages. *Family Science*, 1 (1), 48-62.
- Gerris, J.R.M. & Delsing, M.J.M.H. (2010). *Does Marital Quality Transmit between Generations?* Paper presented at the 5th Congress of the European Society on Family Relations (ESFR), Sept. 20 – Oct. 2, 2010 in Milan, Italy.
- Givertz, M., Segrin, C. & Hanzal, A. (2009). The association between satisfaction and *commitment* differs across marital couple types. *Communication Research*, 36, 561-584.
- Hare, A.L., Miga, E.M. & Allen, J.P. (2009). Intergenerational transmission of aggression in romantic relationships: The moderating role of attachment security. *Journal of Family Psychology*, 23, 808-818.
- Hendrick, S.S., Hendrick, C. & Adler, N.L. (1988). Romantic relationships: Love, satisfaction and staying together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 980-988.
- Johnson, D.R., Amoloza, T.O., & Booth, A. (1992). Stability and developmental change in marital quality: A three-wave panel analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 582-94.
- Johnson, M.P., Caughlin, J.P. & Huston, T.L. (1999). The tripartite nature of marital commitment: Personal, moral and structural reasons to stay married. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 160-177.
- Kamp Dush, C.M., Taylor, M.G. & Kroeger, R.A. (2008). Marital happiness and psychological well-being across the life course. *Family Relations*, 57, 211-226.
- Kapinus, C.A. (2005). The effect of parental marital quality on young adults' attitudes toward divorce. *Sociological Perspectives*, 48, 319-335.
- Kim, H.K., Pears, K.C., Capaldi, D.M., & Owen, L.D. (2009). Emotion dysregulation in the intergenerational transmission of romantic relationship conflict. *Journal of Family Psychology*, 23, 585-595.
- Kinsfogel, K.M., & Grych, J.H. (2004). Interparental conflict and adolescent dating relationships: Integrating cognitive, emotional, and peer influences. *Journal of Family Psychology*, 18, 505-515.
- Kleermaker, J. (2010). *Committed? commitment als mediator in de intergeneratiele overdracht van partnerrelatiekwaliteit*. Radboud Universiteit Nijmegen, Masterscriptie begeleid door Prof. Dr J.R.M. Gerris en Dr. A.A. Vermulst.
- Koerner, K., & Jacobson, N.S. (1994). Emotion and behavioral couple therapy. In S.M. Johnson & L.S. Greenberg (Eds.), *The Heart of the Matter: Perspectives on Emotion in Behavior Therapy* (pp. 207-226). Philadelphia, PA: Brunner/Mazel.

- Kuttler, A.F. & La Greca, A.M. (2004). Linkages among adolescent girls' romantic relationships, best friendships and peer networks. *Journal of Adolescence*, 27, 395-414.
- Kwong, M.J., Bartholomew, K., Henderson, A.J.Z., & Trinke, S. (2003). The intergenerational transmission of relationship violence. *Journal of Family Psychology*, 17, 288-301.
- Lavner, J.A. & Bradbury, Th.N. (2010). Patterns of change in marital satisfaction over the newlywed years. *Journal of Marriage and the Family*, 72, 1171-1187.
- Lerner, R.M., Lerner, J.V., von Eye, A., Ostrom, C.W., Nitz, K., Talwar-Soni, R. & Tubman, J.G. (1996). Continuity and discontinuity across the transition of early adolescence: A developmental contextual perspective. In J.A. Graber, J. Brooks-Gunn & A.C. Petersen (Eds.). *Transitions Through Adolescence* (pp. 3-22). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Levinger, G. (1965). Marital cohesiveness and dissolution: An integrative review. *Journal of Marriage and the Family*, 27, 19-28.
- Levinger, G. (1976). A socio-psychological perspective on marital dissolution. *Journal of Social Issues*, 52, 21-47.
- Martin, B. (1990). The transmission of relationship difficulties from one generation to the next. *Journal of Youth and Adolescence*, 19, 181-199.
- McDonald, K. (1985). Early experience, relative plasticity, and social development. *Developmental Review*, 5, 99-121.
- McGue, M., Elkins, I., Walden, B. & Iacono, W.G. (2005). Perceptions of the parent-adolescent relationship: A longitudinal investigation. *Developmental Psychology*, 41, 971-984.
- Muthén, B. O. (2004). Latent variable analysis: Growth mixture modeling and related techniques for longitudinal data. In D. Kaplan (Ed.), *Handbook of Quantitative Methodology for the Social Sciences* (pp. 345-368). Newbury Park, CA: Sage.
- Muthén, L.K. and Muthén, B.O. (1998-2007). *Mplus User's Guide*. Fifth Edition. Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
- Nagin, D.S. (1999). Analyzing developmental trajectories: A semi-parametric group-based approach. *Psychological Methods*, 4, 139-157.
- Overbeek, G., Ha, T., Scholte, R.H.J., De Kemp, R.A.T. & Engels, R.C.M.E. (2007). Brief report: intimacy, passion and commitment in romantic relationships - validation of a 'triangular love scale' for adolescents. *Journal of Adolescence*, 30, 523-528.
- Overbeek, G., Stattin, H., Vermulst, A.A., Ha, T. & Engels, R.C.M.E. (2007). Parent-child relationships, and emotional adjustment: A birth to maturity prospective study. *Developmental Psychology*, 43 (2), 429-437.
- Patterson, G.R. (1998). Continuities - a search for causal mechanisms: Comment on the special section. *Developmental Psychology*, 34 (6), 1263-1268.
- Pluess, M. & Belsky, J. (2010). Childrens' differential susceptibility to effects of parenting. *Family Science*, 1 (1), 14-25.
- Quinton, D. & Rutter, M. (1984). Parents with children in Care: II. Intergenerational continuities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 25, 231-250.
- Ramirez, Jr. A. (2008). An examination of the tripartite approach to commitment: An actor-partner independence model analysis of the effect of relational maintenance behavior. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25, 943-965.

- Riggio, H.R. & Weiser, D.A. (2008). Attitudes toward marriage: Embeddedness and outcomes in personal relationships. *Personal Relationships*, 15, 123-140.
- Roest, A.M.C. (2009). *Value Similarities and Transmissions among Family Members*. Academisch proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen. Amsterdam: Ipskamp Drukkers.
- Roisman, G.I., Madsen, S.D., Henninghausen, K.H., Sroufe, L.A. & Collins, W.A. (2001). The coherence of dyadic behavior across parent-child and romantic relationships as mediated by the internalized representation of experience. *Attachment and Human Development*, 3, 156-172.
- Rollins, B.C., & Feldman, H.H. (1970). Marital satisfaction over the family life cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 32, 20-28.
- Schaffer, H.R. (2000). The early experience assumption: Past, present and future. *International Journal of Behavioral Development*, 24, 5-14.
- Seiffge-Krenke, I., Shulman, S. & Klessinger, N. (2001). Adolescent precursors of romantic relationships in young adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18, 327-346.
- Seiffge-Krenke, I. (2003). Testing theories of romantic development from adolescence to young adulthood: Evidence of a developmental sequence. *International Journal of Behavioral Development*, 7, 519-531.
- Simon, V.A., & Furman, W. (2010). Interparental conflict and adolescents' romantic relationship conflicts. *Journal of Research on Adolescence*, 20, 188-209.
- Stafford, L. & Canary, J.D. (1991). Maintenance strategies and romantic relationship type, gender and relational characteristics. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 217-242.
- Stafford, L. Dainton, M. & Haas, S. (2000). Measuring routine and strategic relational maintenance: Scale revision, sex versus gender roles, and the prediction of relational characteristics. *Communication Monographs*, 67, 306-323.
- Stanley, S.M. & Markman, H.J. (1992). Assessing commitment in personal relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 595-608.
- Stanley, S.M., Whitton, S.W. & Markman, H.J. (2004). Maybe I do: Interpersonal commitment and premarital or nonmarital cohabitation. *Journal of Family Issues*, 25, 496-519.
- Steinberg, L., Lamborn, S.D., Darling, N., Woodward, N.S. & Dornbusch, S.M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. *Child Development*, 65, 754-770.
- Story, L.B., Karney, B.R., Lawrence, E., & Bradbury, T.N. (2004). Interpersonal mediators in the intergenerational transmission of marital disfunction. *Journal of Family Psychology*, 18, 519-529.
- Sullivan, K.T., Pasch, L.A., Johnson, M.D., & Bradbury, T.N. (2010). Social support, problem solving, and the longitudinal course of newlywed marriage. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 631-644.
- Thibaut, J.W. & Kelley, H.H. (1959). *The Social Psychology of Groups*. New York: Wiley.
- Vaillant, C.O. & Vaillant, G.E. (1993). Is the U-curve of marital dissatisfaction an illusion? A 40-years study of marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 230-239.
- Van Aken, C., Junger, M., Verhoeven, M., Van Aken, M.A.G. & Dekovic, M. (2007). The interactive effects of temperament and maternal parenting on toddlers' externalizing behaviours. *Infant and Child Development*, 16 (5), 553-572.

- Van den Troost, A. (2005). *Marriage In Motion. A Study on The Social Context and Processes of Marital Satisfaction*. Academisch proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen en Katholieke Universiteit Leuven. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van den Troost, A., Vermulst, A.A., Gerris, J.R.M., and Matthijs, K. (2005). The Dutch marital satisfaction and communication questionnaire: A validation study. *Psychologica Belgica*, 45, 185-206.
- VanLaningham, J., Johnson, D.R., & Amato, P. (2001). Marital happiness, marital duration, and the U-shaped curve: Evidence from a five-wave panel study. *Social Forces*, 79, 1313-1341.
- Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Dekovic, M. & Van Aken, M. (2010). Parenting and children's externalizing behaviour: Bidirectionality during childhood. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31, 93-105.
- Wallink, L.J. (2010). *De weg naar succes in de liefde. Onderzoek naar voorspellende relatiefactoren uit de kindertijd en adolescentie voor relatiekwaliteit van de romantische relatie in de jongvolwassenheid*. Radboud Universiteit Nijmegen, Masterscriptie begeleid door Prof. Dr. J.R.M. Gerris en Dr. A.A. Vermulst.
- Weishaus, S. & Field, D. (1988). A half-century of marriage: Continuity or change? *Journal of Marriage and the Family*, 50, 763-774.
- Whitton, S.W., Rhoades, G.K., Stanley, S.M., & Markman, H.J. (2008). Effects of parental divorce on marital commitment and confidence. *Journal of Family Psychology*, 22, 789-793.